

L'HOMOFÒBIA EN EL CONTEXT DE LA FORMACIÓ INICIAL I CONTINUADA DEL PROFESSORAT

Treball Final de Grau en Psicologia

Xavier Capdevila Carné

Tutora: Maria Teresa Segués Morral

Correu: Xavier.capdevila@uvic.cat

4º curs del Grau en Psicologia

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

UVIC-UCC

Maig del 2020

Agraïments

M'agradaria donar les gràcies a moltes persones que han fet que el camí a la culminació d'aquesta investigació hagi sigut possible. Primer de tot, m'agradaria agrair a la persona que m'ha tutoritzat aquest treball, Mª Teresa Segues, la seva atenció i dedicació en tot el procés d'elaboració d'aquesta recerca. Sense ella i la seva actitud positiva, no hauria aconseguit finalitzar amb la tasca encomanada.

En segon lloc, m'agradaria agrair a la meva mare l'ajuda amb l'anàlisi de dades i la confecció de les gràfiques utilitzades per a la investigació. La seva ajuda ha facilitat en gran part la lectura de dades, agilitzant el procés d'anàlisi dels resultats, que m'ha permès treure tot el suc a cada resposta obtinguda dels qüestionaris.

En tercer lloc, agrair a la meva amiga, Irma D., la seva ajuda en la correcció ortogràfica del treball i les propostes de millora del redactat. Tot i que no he pogut modificar totes aquelles coses que m'ha assenyalat, de segur que ha elevat la qualitat del redactat i la seva comprensió.

També m'agradaria agrair al meu pare, que durant aquestes setmanes de reclusió, s'hagi fet càrrec de les meves responsabilitats, fet que m'ha permès disposar de més temps per elaborar aquest treball.

Finalment, vull dedicar el treball al meu futur nebot (que encara no té nom), només espero que quan ell vagi a l'escola, pugui disposar d'una educació lliure de prejudicis, que inclogui a totes les minories socials i que es caracteritzi per valors d'igualtat i respecte envers els altres. A ell, li dedico el treball amb la il·lusió que aquesta investigació pugui contribuir a fer que tingui una educació millor de la que vaig tenir jo.

Resum

Malgrat l'aparent normalitat amb la que viu actualment el col·lectiu LGBTI, els estudis continuen posant de manifest l'existència de conductes discriminatòries més enllà de la violència manifesta. L'objectiu de la recerca és valorar el grau d'homofòbia dels i les estudiants dels Graus de mestre i del Màster de professorat de secundària de la UVIC-UCC, i conèixer quina formació han rebut en el transcurs dels seus estudis universitaris entorn de persones LGBTI. En l'estudi hi ha participat un total de 82 alumnes i 8 professors/es dels Graus i del Màster de professorat. Es proposa una metodologia mixta que combina un disseny ex-post-facto amb entrevistes semiestructurades i l'anàlisi de documents. Els resultats de la investigació apunten a la presència d'actituds LGBTI-fòbiques per part de l'alumnat així com a una absència de continguts vinculats a persones amb sexoafectivitats i identitats de gènere no normatius en els estudis de Graus i Màster.

Paraules clau: professorat, formació inicial, homosexualitat, LGBTI-fòbia, assetjament.

Abstract

Although the LGBTI community may seem to lead normal lives now, studies continue to show that they suffer discrimination that goes beyond overt violence. This research aims to assess the level of homophobia among students in the Undergraduate Degree in Primary School Teaching and the Master's Degree in Teacher Training for Secondary School at UVIC-UCC, and to find out what training regarding LGBTI individuals they have received over the course of their university studies. A total of 82 students and 8 professors from the undergraduate and master's teaching degrees participated in the study, which used a mixed methodology combining ex-post-facto design, semi-structured interviews and document analysis. The results of the study point to the presence LGBTI-phobic attitudes among students, as well as an absence of contents on the undergraduate and master's curricula that look at non-normative gender identities and affectivities.

Keywords: teaching staff, initial training, homosexuality, LGBTI-phobia, harassment.

Taula de contingut

1.	Introducció	6
2.	Fonamentació teòrica	7
2.1.	L'homosexualitat	7
2.1.1.	Breu Recorregut històric.....	7
2.1.2.	Origen i construcció de la identitat sexual	9
2.2.	L'homofòbia	10
2.2.1.	Actituds homofòbiques	10
2.2.2.	Tipus d'homofòbia.....	12
2.3.	Conseqüències físiques i psicològiques de l'homofòbia en les persones LGBTI	13
2.3.1.	Homofòbia interioritzada manifesta i subtil.....	14
2.3.2.	Trastorns mentals.....	14
2.3.3.	Suïcidi i intents autolítics	15
2.4.	Escola, homosexualitat i homofòbia	15
2.4.1.	Homofòbia del professorat.....	18
2.4.2.	Homofòbia dels futurs docents	19
3.	Part pràctica	20
3.1.	Metodologia	20
3.1.1.	Objectius generals i específics.....	20
3.1.2.	Hipòtesis de la recerca.....	20
3.1.3.	Enfocament metodològic	21
3.1.4.	Tipus de disseny.....	21
3.1.5.	Mostra	22
3.1.6.	Aspectes ètics	24
3.1.7.	Instruments de recollida de dades	25
3.2.	Resultats	27
3.2.1.	Resultats alumnat dels Graus i Màster	27
3.2.1.1.	Homofòbia cognitiva	27
3.2.1.2.	Homofòbia afectiva.....	29
3.2.1.3.	Homofòbia conductual.....	29

3.2.1.4.	Normalització de la violència homòfoba.....	31
3.2.1.5.	Temor al contagi de l'estigma	32
3.2.1.6.	Posicionament sobre la formació rebuda	33
3.2.2.	Resultats entrevistes professorat UVIC-UCC	34
3.2.3.	Resultats de l'anàlisi documental del pla d'estudis de la UVIC-UCC	36
3.2.3.1.	Assignatures corresponents al Màster de professorat	36
3.2.3.2.	Assignatures corresponents als Graus de mestre.	37
3.2.3.3.	Síntesi de l'anàlisi documental.....	39
3.2.4.	Creuament de resultats	40
3.3.	Discussió.....	41
3.4.	Conclusions.....	43
3.4.1.	Limitacions.....	45
3.4.2.	Futures línies d'investigació	45
4.	Referències bibliogràfiques.....	46
5.	Annexos.....	49

1. Introducció

El present estudi busca oferir una visió holística sobre una de les problemàtiques socials que ha actuat en detriment de les persones amb sexoafectivitats no normatives i/ o expressions de gènere fora de la dicotomia *cis* impostada durant anys. Tot i que aquest col·lectiu actualment es troba en una posició d'aparent normalitat, els estudis anuals oferts per l'Observatori Contra L'homofòbia (OCH) recullen nombroses queixes realitzades de persones LGBTI que denuncien situacions LGBTI-fòbiques en els diferents contextos on interactuen. Així doncs, segueixen existint conductes discriminatòries envers aquest col·lectiu que han pres noves formes de manifestar-se més enllà de la violència manifesta, adoptant maneres més subtils però igual de perniciosos per a la persona que les pateix (Penna & Sánchez, 2015).

Les conseqüències d'aquest rebuig sostingut en el temps i en els diferents contextos on es desenvolupen les persones LGBTI, moltes vegades acaben derivant en problemàtiques majors com el desenvolupament de trastorns mentals (Papalia, 2017, pag 363), rebuig cap a un mateix (Zervoulis, 2015), o inclús el suïcidi (Generelo, Garchitorena, Montero & Hidalgo, 2012).

Tenint en compte les conseqüències de la LGBTI-fòbia i que la construcció de la identitat sexual es va definint en les primeres etapes de la vida (Hoffman, 2001), hem d'entendre que les escoles juguen un paper molt important en el bon desenvolupament dels menors i la seva integració dins el context aula amb el grup d'iguals. Malauradament no tots els docents estan preparats per atendre a la diversitat dins les seves aules, inclús en un estudi realitzat per Generelo et al. (2012) es va reportar que el 16% d'actituds discriminatòries envers a menors LGBTI venien per part dels docents dels seus centres d'ensenyança.

És per això, que la línia d'investigació del nostre treball busca anar a l'arrel del problema per a detectar el grau d'homofòbia existent en el futur professorat i observar quina educació reben per part de la seva universitat en matèria de persones LGBTI. Entenent que aquests estudiants dels Graus de mestre i Màster de professorat de secundària, encara en procés de formació, algun dia tindran a les seves mans alumnes amb característiques sexoafectives i/o de gènere no normatius i hauran de donar una resposta inclusiva per atendre a totes les demandes de l'aula i deixar de perpetuar la cadena discriminatòria existent amb totes les conseqüències que implica pels menors LGBTI.

La primera part del treball ofereix una visió general sobre la problemàtica d'estudi a través de la revisió d'articles actuals que permeten al lector conèixer la dimensió del tema d'investigació. El segon apartat, s'argumenta com s'ha orientat metodològicament la part de la

recerca i la generació de dades primàries, justificant el motius pels quals s'ha usat un determinat disseny per a la recerca. Tot seguit, es presenten els resultats de forma detallada i estrictament descriptiva, i finalment es presenten la discussió i les conclusions de la recerca. Dins l'apartat d'annexos, es poden veure totes les gràfiques, taules i dades d'interès resultants de l'estudi que acompanyen al text i faciliten la seva lectura.

2. Fonamentació teòrica

2.1. L'homosexualitat

2.1.1. Breu Recorregut històric

La sexualitat humana, resulta més complexa del que les creences i valors de la societat dins de cada context històric ha volgut imposar. El que entenem per normal i anormal només són constructes apresos i inferits per segles d'història, que han anat evolucionant i modelant el que avui en dia entenem com a relacions normatives o no. Alfred Kinsey, va ser un dels pioners en observar a la dècada dels 40-50, que la sexualitat de les persones no és dicotòmica, trencant amb la visió dualista d'entendre les condicions sexuals de les persones com a heterosexuales o homosexuals, entenent que les persones presenten diferents graus de condicions sexuals ubicats en una línia que separa l'heterosexualitat de l'homosexualitat (Marco, 2008.). Així doncs, quan l'autor Gabriel J. Martín (2016,p. 44) diu que, "l'homosexualitat existeix d'ençà que l'home és home", no està equivocat del tot, existeixen documents i dades històriques que permeten documentar la presència de relacions homoeròtiques a la prehistòria, que avui en dia no dubtaríem de categoritzar "d'homosexuals", tot i que no sempre s'han entès de la mateixa manera (Osorio, 2018).

Les pràctiques homosexuals tenen el seu origen en les primeres civilitzacions humanes, quedant reflectides en pintures, símbols, signes, literatura, poesia, etc., que reconeixen l'evidència de conductes homoeròtiques i les identifiquen en cultures anteriors a Crist (Romero,2011). Un exemple el trobem a les coves de La Marche i Laussel, ambdues a França i pertanyents al Paleolític, on es troben representades dues escenes íntimes entre dos homes i dues dones respectivament (Martín, 2016,p.39). Un altre exemple el trobem en les societats precristianes, gregues i romanes, on no existia la dicotomia hetero-homosexual i tampoc hi havia una distinció ètica entre les diferents pràctiques sexuals, almenys dins l'alta societat. Tot i que Roma era una societat heteropatriarcal, les pràctiques homosexuals i bisexuals no eren percebudes com quelcom negatiu i condemnable dins els estrats socials de

classe alta (Henriksen,2017). Inclús la mateixa església Catòlica al segle II dC regulava les relacions entre dues persones del mateix sexe en cerimònies rituals anomenades "adelphopoiesis", on se santificava i beneïa la unió entre dos homes, normalment guerrers amb poder, en rituals propis d'un casament, sent una pràctica socialment acceptada (Osorio, 2018).

No va ser fins al segle XIV, que les formes d'organització social es van modificar fruit d'un enduriment teològic, atribuint de forma selectiva un nou significat a diferents parts de la Bíblia, per condemnar "el que abans es beneïa". El pecat "nefado" va passar a ser administrat per la Santa Inquisició qui, a través de nombrosos judicis, va portar a molts homes "pervertits" a patir terribles formes de càstig corporal fins a la mort. Tot i que en els monestirs, les relacions amoroses entre homes, encobertes de moltes maneres, eren assumpte quotidià, com ho són encara avui en dia (Osorio, 2018).

A Espanya, durant el règim del General Franco (1939-1975), l'homosexualitat era considerada un delictes, mentre que en la resta d'Europa, després de la segona guerra mundial les prohibicions contra les persones homosexuals van cessar. Franco condemnava la conducta homosexual fora de l'àmbit privat, en un intent de protegir la societat contra comportaments individuals que ell considerava perillosos (Bosch, 2015).

Amb la mort del General i el fi de la Dictadura franquista, es va iniciar un moviment de normalització de l'homosexualitat, tot i que el caràcter antihomosexual del Franquisme tenia la seva base en la religió catòlica i l'església va seguir tenint molt poder després del règim (Bosch, 2015). La mateixa Associació Americana de Psiquiatria (APA) va excloure del DSM III l'any 1980, el diagnòstic "d'Homosexualitat" en un intent de despatologitzar les diferents orientacions afectivosexuals a partir de la revisió de les diferents teories científiques existents (Drescher, 2015).

Avui en dia, encara trobem una sèrie de discursos sobre els gèneres i la sexualitat legitimats històricament per la religió, la ciència i el "sentit comú" que han naturalitzat un model dominant que defineix els rols socials i sexuals de dones i homes. Aquests discursos tenen la base en un context històric-cultural, i per tant, tal com ens han ensenyat els estudis antropològics, el que es considera vàlid en un context històric i cultural determinat, no necessàriament ho és en un altre (García-Pérez, Sala, Rodríguez & Sabuco,2013). Tot i això, aquests discursos encara estan molt arrelats a la nostra cultura, i és necessari fer una deconstrucció i anàlisi crític del mateix (García-Pérez et al.,2013) per seguir generant canvis socials que visibilitzin, normalitzin i ofereixin un tracte igualitari a totes les persones, independentment de la seva orientació afectivosexual o la seva identitat de gènere i sexe.

2.1.2. Origen i construcció de la identitat sexual

Tot i que es desconeix el nombre exacte de persones gais o lesbianes en el món, s'estima que una de cada deu persones és homosexual (Hoffman, 2001). Molts estudis divergeixen sobre l'origen de l'homosexualitat, mentre que alguns apunten al fet que és una preferència apresada en algun moment de la vida, d'altres opinen que l'individu ja neix amb la seva orientació sexual definida, sent aquesta última versió la més recolzada per la comunitat científica, tot i que no existeixen proves suficients per confirmar la teoria en sí (Bosch, 2015). És per això, que es postula per una visió unificadora que explica les diferents orientacions sexuals com una conseqüència multifactorial en el procés del desenvolupament humà, on els factors biològics i els psicosocials són els encarregats de definir les preferències i orientacions sexuals dels individus (Herrero, 1997).

Les persones joves gais i lesbianes arriben a l'autorealització a una edat primerenca, aproximadament als 9,7 anys de mitja, en ple tercer i quart de primària. Una edat que suposa un acte de valentia admetre la pròpia orientació sexual, ja que la societat, en certa manera, encara ensenya que les relacions entre dues persones del mateix sexe són quelcom negatiu, fet que provoca en el menor gai o lesbiana un conflicte intern (Hoffman, 2001). Així doncs, en aquesta etapa del desenvolupament on els infants i joves haurien d'experimentar, jugar i negociar amb la seva sexualitat i gènere, queda supeditada a les regles socials i les seves conseqüències, generant en les persones LGBTI certs conflictes durant l'etapa educativa (Barbero, 2017).

No obstant això, és en el transcurs de l'adolescència quan l'orientació sexual de les persones es fa palesa, i com passa amb altres àrees del desenvolupament humà, els adolescents poden manifestar estats d'identitat sexuals canviants i variats en el camí de la consolidació de la pròpia identitat sexual (Papalia, 2017, p.363). Aquesta etapa de la vida, emocionant i desconcertant a parts igual, ja resulta complicada per l'adolescent heterosexual promig, però s'accentua en l'adolescent gais o lesbianes (Hoffman, 2001) a causa de la carència de formes socialment acceptades per explorar la seva sexualitat, provocant que molts adolescents gais i lesbianes experimenten confusió de la seva pròpia identitat sexual (Papalia, 2017, p.364).

Una persona jove homosexual pot experimentar sentiments difosos sobre no complir amb la norma, o experimentar sentiments d'aïllament, per això resulta important que aquests adolescents, adquireixin un sentit de universalitat per sentir-se acceptats i compresos

(Hoffman, 2001). Amb el fi de poder donar universalitat a les diferents orientacions sexuals, resulta interessant centrar-se en les escoles d'infantil i primària, ja que és el context on apareix i discuteix el tema de la diversitat familiar (Bishop et al. 2015). Els nens i nenes d'aquestes edats, comencen a desenvolupar les creences socials, i oferir-los una educació sobre la diversitat els ajuda a ser més tolerants, i en el cas d'infants i adolescents amb orientacions sexuals diferents, els ajuda a sentir-se més acceptats/des (Bishop et al. 2015), però primer de tot, les seves necessitats han de ser compreses pels educadors i la resta d'estudiants (Hoffman, 2001). Per això, hem d'entendre les escoles i els instituts com una peça fonamental per la socialització dels infants i adolescents, on desenvolupen i construeixen la pròpia identitat (Carrer & Cifuentes, 2019).

2.2. L'homofòbia

2.2.1. Actituds homofòbiques

L'homofòbia, la podem descriure com la por i aversió irracional a l'homosexualitat i a les persones lesbianes, gais, bisexuals, transsexuals i intersexuals (LGBTI), basada en prejudicis i comparable amb el racisme, la xenofòbia, l'antisemitisme i el sexisme (Martín, 2016,p.99) i també cap a les persones heterosexuals que reben atacs homofòbics per no seguir els rols de gènere tradicionalment assignats a homes i dones (Penna Tosso, 2015). L'homofòbia sovint és experimentada per les persones homosexuals des dels primers anys d'escola, en les seves pròpies famílies, en el seu entorn diari immediat i en la societat en general, incloses les institucions tal com els mitjans de comunicació, el lloc de feina o els òrgans legislatius (Zervoulis, 2015). Adopta diferents maneres de manifestar-se, fent-se present avui en dia en qualsevol context social. La violència homòfoba ha anat adquirint noves formes més enllà de les observables i denunciades, apareixent en formes més subtils, fet que ens indica que no és que l'homofòbia hagi disminuït, simplement s'ha transformat en noves maneres d'expressió més imperceptibles (Penna & Sánchez, 2015). Per altra banda, també s'ha ampliat la nomenclatura per poder referir-se als diferents tipus i variacions d'homofòbia que existeixen avui en dia per descriure i incloure a tots els col·lectius LGBTI¹, com la lesbofòbia, la bifòbia o la transfòbia entre d'altres o la LGBTI-fòbia per referir-se a tots.

¹ Vegeu glossari de l'Annex 1

Dins el marc legislatiu actual, s'inclouen diferents lleis que protegeixen a les persones de la violència homòfoba o les manifestacions LGBTI-fòbiques. Carrer & Cifuentes, a través de Propostes des del Tercer Sector del Dossier de Catalunya (2019) ens aproximen a les diferents iniciatives legislatives que consagren els principis d'igualtat i no discriminació. Tanmateix, les mateixes autores ens reporten informació sobre l'informe de ILGA-Europa presentat en el Parlament Europeu el 2006 que indica que el 61% de joves LGBTI pateix discriminació dins el context escolar. No obstant això, actualment a Galícia, Canàries, Catalunya, Extremadura, Múrcia, Illes Balears, Comunitat de Madrid, Comunitat Valenciana i Aragó compten amb una legislació autonòmica relativa a la protecció de drets de les persones LGBTI. Aquestes dades aparentment positives, s'han de correlacionar amb l'opinió de les mateixes autores que assenyalen que: per una banda, el fet de disposar d'una llei que empara les persones LGBTI no equival a una implementació efectiva d'aquesta llei, per altra banda, es pot observar que encara queden comunitats autònomes a Espanya que no disposen de lleis que protegeixin els drets de les persones LGBTI.

En relació amb Catalunya, la LLEI 11/2014², del 10 d'octubre busca desenvolupar i garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals (LGBTI) i evitar-los situacions de discriminació i violència, per a assegurar que a Catalunya es pugui viure la diversitat sexual i afectiva en plena llibertat. Tanmateix, dins l'àmbit de l'educació, gràcies a aquesta llei, s'han regulat els continguts dels matèries escolars, les activitats esportives escolars, cursos formatius a pares i mares que incloguin a les persones amb diversitat afectiva i s'eviti així qualsevol manifestació discriminatòria dins el context escolar (OCH, 2014).

Tot i disposar de lleis que regulen i protegeixen els drets de les persones amb orientacions sexuals o identitats de gènere diferents, les xifres relacionades amb la violència cap aquest col·lectiu segueix sent una problemàtica social preocupant. Des de la Oficina de la No Discriminació de l'Ajuntament de Barcelona (2019) apareix la discriminació cap a l'orientació sexual o identitat de gènere com a segon motiu de discriminació amb un 23,02%, per sota de la discriminació per racisme i xenofòbia amb un 39,62% i per sobre de les persones amb discapacitats amb un 18%. L'Observatori Contra l'Homofòbia (OCH) de Catalunya (2019), reporta un total de 160 incidències durant el 2019, dels quals, el 59% de persones que han accedit al servei són homes, seguit per les dones amb un 29%, un 10% de dones trans* i un 2 %

² LLEI 11/2014 per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia.

d'homes trans*. Clar que hem d'esperar que la xifra segurament és superior, ja que no es tenen en compte a totes les persones víctimes d'agressions homòfobes que no han recorregut al servei del OCH per deixar constància de les seves experiències.

En relació amb l'homofòbia dins el context escolar, Matías de Stéfano Barbero (2017) troba que el 51,27% de l'alumnat gais ha patit assetjament escolar, envers un 29,41% d'assetjament cap a les alumnes lesbianes i un 42,84% i un 23,52% d'assetjament cap a les persones bisexuals homes i dones respectivament. Per altra banda, els alumnes heterosexuales que no segueixen els estàndards de gènere també han patit assetjament LGBTI-fòbic, amb un 4,37% els nois i un 2,10% les noies.

2.2.2. Tipus d'homofòbia

Per tal de poder mesurar el grau d'homofòbia, Quiles del Castillo, Betancor, Rodríguez, Rodríguez & Coello (2003) van adaptar l'escala de Pettigrew i Meertens (1995) per mesurar el grau de perjudici racial tant manifest com subtil, podent així classificar la manifestació de l'homofòbia en dos tipus: l'homofòbia explícita o manifesta que fa referència a les respostes verbals, físiques i emocionals observables i l'homofòbia subtil o internalitzada que no sempre és notòria però és palpable en formes quasi imperceptibles en la vida diària (Bosch, 2015).

No obstant això, amb els anys, s'ha anat ampliant i definint subtipus d'homofòbia per a poder distingir de forma més precisa les seves formes de manifestar-se dins de la societat. Per realitzar la part d'investigació, s'ha fet servir un altre tipus de nomenclatura adaptada per Penna (2012), que correspon als índexs que mesura el qüestionari realitzat per la mateixa autora per mesurar i descriure el grau d'homofòbia en una població d'estudiants universitaris del Màster de formació del professorat de Secundària de Madrid. Penna descriu cinc tipus diferents de manifestacions homòfobes descrites a la taula 1.

Taula 1

Tipus d'homofòbia

Variables	Descripció
Homofòbia cognitiva	Opinions discriminatòries envers els drets de les persones homosexuals.
Homofòbia afectiva	Dificultats o rebuig de la persona en relació a les mostres afectives explícites de dues persones del mateix sexe.
Homofòbia conductual	Conductes clares en contra de orientacions sexuals no hetero-normatives com: agressions, burles, amenaces o insults.
Normalització de la violència homòfoba	Justificació de les manifestacions homofòbiques i l'acceptació de actituds i maneres de parlar homòfobes per ser acceptades socialment
Temor al contagi per estigma	Repercussions negatives esperades per relacionar-se amb persones homosexuals.

Nota. Adaptat de «Los niveles de homofobia de los futuros docentes: una cuestión de derechos, salud mental y educación», de M, Penna & C, Mateos, 2014, p.130. © 2014 de Melani Penna Tosso & Crsitina Mateos Casado.

2.3. Conseqüències físiques i psicològiques de l'homofòbia en les persones LGBTI

Diversos estudis evidencien la relació directa entre l'homofòbia o por a la discriminació amb els problemes de salut mental de les persones LGBTI, demostrant que aquest col·lectiu té una major prevalença per desenvolupar problemes de salut mental que la població general, entre els quals destaquen l'aparició de determinats trastorns mentals, abús d'alcohol i altres substàncies i intents suïcides (Zervoulis, 2015). Tanmateix, Carrer & Cifuentes (2019) fan eco dels estudis realitzats per l'Agència dels Drets Fonamentals de la Unió Europea (FRA) del 2009 i 2016, indicant que l'assetjament escolar per homofòbia afecta el rendiment escolar dels alumnes LGBTI i el seu benestar, i posen de manifest que la majoria de persones LGBTI

pateixen experiències de discriminació, assenyalant que la causa es deu a la falta d'informació sobre els drets i les necessitats de les persones LGBTI.

2.3.1. Homofòbia interioritzada manifesta i subtil

L'homofòbia adopta multitud de formes com: violència, assetjament, discriminació, prejudicis i estereotips, dirigits a les persones homosexuals. Aquest tracte sostingut en el temps, acaba afectant les mateixes creences i actituds de les persones homosexuals que poden acabar desenvolupant homofòbia interioritzada (IH) com a resultat de l'homofòbia social (Zervoulis,2015).

Segons Gabriel J. Martin (2016,p.120-122), la IH és la interiorització de les persones homosexuals, de la violència simbòlica contra els homosexuals. Aquesta IH es manifesta a partir del rebuig cap a altres persones homosexuals i cap a la mateixa orientació sexoafectiva. L'autor també assenjala que igual que l'homofòbia, la IH també es pot presentar de forma manifesta o subtil, mentre que la manifesta refereix a les actituds hostils cap a les persones homosexuals, la subtil emmarca totes aquelles actituds negatives cap a valors i costums adherits a l'homosexualitat fruit de clixés socials, com podria ser el cas de les persones homosexuals que presenten aversió cap a altres persones homosexuals amb "ploma".

Molts estudis, inclòs el de Zervoulis (2015), assenyalen que la IH neix del constant rebuig, prejudicis i estereotips que rodegem encara a les persones homosexuals, fent que des de ben petits, les persones amb sexualitats no normatives s'autopercebin de forma negativa i generin un rebuig cap a altres persones no heteronormatives (Martín, 2016,p. 121).

2.3.2. Trastorns mentals

Encara que l'homosexualitat va ser considerada com una malaltia mental, varies dècades d'investigació no han trobat paral·lelisme entre homosexualitat i problemes emocionals i socials més enllà dels generats pel tracte social que ha rebut aquest col·lectiu al llarg del temps (Papalia, 2017, pag 363). Com hem pogut observar fins ara, tant l'homofòbia percebuda com l'homofòbia internalitzada, acaba afectant el benestar general i sovint l'autoestima de les persones LGBTI (Zervoulis,2015).

L'autoestima suposa un constructe important segons els professionals de la salut mental, que relacionen una baixa autoestima amb problemes de depressió, ansietat, ira, hostilitat, agressivitat i una baixa satisfacció per la vida de les persones que la presenten (Zervoulis,2015).

2.3.3. Suïcidi i intents autolítics

L'hostilitat homofòbica és un factor de risc pels joves gais, lesbianes i bisexuals, provocant que tinguin quatre vegades més probabilitats de suïcidar-se que la resta de joves. En lloc de poder ser ells mateixos i sentir-se bé sobre qui són, aquests joves acaben lluitant amb l'aïllament, la por i l'assetjament (Hoffman 2001).

Generelo, et al. (2012), van realitzar un estudi sobre l'assetjament escolar homofòbic i el risc de suïcidis en una mostra de 653 adolescents i joves de tota Espanya obertament declarats lesbianes, gais o bisexuals i que han patit episodis d'homofòbia en època escolar. L'estudi posa de manifest la relació entre l'assetjament escolar homofòbic que suporten els joves LGBTI, amb els sentiments que experimenten i el risc d'ideació suïcida, planificació suïcida o intent suïcida. El 43% dels participants declara haver pensat a suïcidar-se, i aquest pensament es va mantenir durant molt de temps o contínuament en el 56% dels participants. El 22% va intentar suïcidar-se un cop i un 18% ho va intentar en més d'una ocasió.

“Digámoslo alto y claro, nadie se suicida por ser homosexual o bisexual, sino por sufrir la violencia, en ocasiones inaguantable, de la homofobia. Por ello, con una actitud positiva por parte del entorno familiar y educativo se reduce prácticamente a cero el riesgo de acoso y de suicidio en la población LGB. (Generelo, et al.,2012)”

En una altra investigació realitzada per Ferlatte, O., Oliffe, J. L., Louie, D. R., Ridge, D., Broom, A., & Salway, T. (2019), els participants també van relacionar que el risc de suïcidi vinculat a les persones LGBTI està directament relacionat amb el sentiment de marginalitat, i l'assetjament que el col·lectiu ha de suportar en el seu dia a dia, i assenyala que els centres educatius haurien d'esdevenir espais claus per fomentar un canvi social de les actituds cap a les persones LGBTI, on poder contrarestar els prejudicis de la societat i crear així un espai segur pels joves no heterosexuais.

2.4. Escola, homosexualitat i homofòbia

Arribats aquest punt, podem observar com el paper de les escoles esdevé un espai imprescindible de transformació social necessari per generar canvis sobre els membres més joves de la societat. Tot i que les famílies ocupen una posició privilegiada, sent el primer agent educatiu que comença a modelar a l'infant en normes, valors i creences, resulta molt difícil

pensar en provocar canvis dins les estructures familiars. És per això, que les escoles han d'assolir aquesta responsabilitat i introduir dins les aules temàtica que inclogui i no discrimini al col·lectiu LGBTI i/o als seus familiars. Aquest enfocament de gènere, condueix a posar la mirada a un pla interactiu, dialògic i relacional, ja que és en la interacció social on les persones mostren les seves identitats en acció (García-Pérez et al. 2013).

Bowling defineix la xarxa social com l'entramat de relacions socials identificables que rodegen a un individu, així com les característiques d'aquestes relacions. Gràcies a la xarxa, l'individu manté la seva identitat social, rep suport emocional, ajuda material, serveis, informació, i adquireix nous contactes socials (Antezana, 2007). Així doncs, hem d'entendre que el paper de les escoles com a xarxa social on l'individu es desenvolupa a edats primerenques, resulta indispensable per a poder construir la seva pròpia identitat de forma segura i sense censures.

Les escoles d'avui en dia, atenen dins les aules a un ventall d'alumnes amb orígens culturals, ètnics i familiars molt diversos. Provenir d'una família nuclear tradicional ja no és la norma, i això, en bona part es deu a l'augment de la criança per part de les persones gais, lesbianes, bisexuals i transsexuals (Bishop et al, 2015). El mateix temps, les escoles són l'espai més comú per estudiar les diferències del món, i és dins les aules, on les ments joves s'esforcen per guanyar coneixement i aprendran a apreciar els diferents estils de vida (Hoffman 2001).

Aquesta nova realitat dins les aules, exigeix una remodelació del sistema educatiu que inclogui els nous models familiars en els continguts curriculars. Quan parlem d'escoles inclusives, les hem d'entendre com un context socialitzador que promou la diversitat, on tots estan representats, acceptats i recolzats pels seus companys i altres membres de la comunitat escolar, amb objectiu de satisfer les necessitats educatives de l'alumnat (Bishop et al. 2015). És per això que els i les mestres cada cop són més conscients de la importància d'oferir una educació basada en debatre qüestions que representin la diversitat dins l'aula i que formin part del pla d'estudis, per tal que els nens i nenes creixin preparats per viure dins una societat complexa, multicultural (Hoffman 2001) i amb diversitat d'orientacions afectivosexual i de gènere.

Aprendre sobre la diversitat pot ajudar a disminuir els prejudicis i preparar als més joves a viure en una societat plural, per això molts centres educatius intenten introduir dins el temari, llicons d'història de les minories en el pla d'estudis. No obstant això, les escoles ofereixen educació multicultural mentre que són poques les que inclouen temes LGBTI (Bishop et al. 2015). L'estudi realitzat per García, Álvarez & Barozzi, (2018) conclou i posa de manifest,

la rellevància de formar al professorat en matèria de diversitat afectivosexual, per sensibilitzar els docents a promoure una educació lliure de prejudicis i estereotip, així com dotar d'estratègies per prevenir i detectar assetjament LGBTI-fòbics. Els docents que van participar d'aquesta investigació, i van rebre formació sobre diversitat afectivosexual, va realitzar en les seves escoles d'origen propostes de millora prova del compromís amb la diversitat sexual i de gènere.

Això, s'ha de contrastar amb la idea que per cada vint nens dins una aula, almenys un nen o nena, en algun moment s'adonarà que és gai, lesbiana o bisexual, o pot venir d'una família amb progenitors d'alguna de les minories afectivosexuals (Hoffman, 2001).

“L'espai educatiu esdevé un règim disciplinari que reproduceix i transforma formes hegemòniques de subjectivitat a través de la inclusió o exclusió de les persones que segueixen o no el model imperant dins la societat en referència a la sexualitat (Carrer,2019)”.

Un aspecte rellevant, el podem observar a l'estudi realitzat per Matías de Stéfano Barbero (2017), on podem veure que l'assetjament escolar, no es dona en espais privats o apartats, sinó que actuen amb major freqüència en aquells llocs on hi ha presència d'altres estudiants i inclús professorat. Al mateix temps, l'estudi recalca que és abans dels 5 o 6 anys d'edat quan els nens comencen a assentar les bases de la masculinitat i comencen a emetre insults relacionats amb l'orientació sexual dirigits a altres menors, tot i que no és fins a l'adolescència on el rebuig cap a les persones que no representen els estàndard de gènere apareix amb més força. Altres estudis assenyalen que quan major és l'exposició a aquesta violència, més es normalitza i acaba esdevenint com una estratègia vàlida per a resoldre conflictes dins les aules, provocant que existeixi un 36% de l'alumnat que justifica i relativitza l'assetjament (Barbero, 2017). Per altra banda, són pocs els alumnes que donen suport a les víctimes de l'assetjament escolar per la por a patir les conseqüències de la resta del grup classe. Aquesta por anomenada "contagi per estigma", fa al·lusió a les persones que es relacionen o ajuden a les víctimes d'homofòbia i acaben per patir violència homòfoba elles mateixes (Barbero, 2017).

S'ha vist que els plans d'estudis inclusius, que eduquen des de la igualtat en les diferents sexo-afectivitats, milloren l'experiència escolar dels estudiants LGBTI mitjançant la disminució dels comentaris homofòbics, disminució de la victimització, afavoreixen el sentiment de pertinença dins la comunitat escolar i facilita el diàleg entre alumnes i docents per parlar de qüestions referents al col·lectiu LGBTI (Bishop et al. 2015). Per desgràcia, pels

joves LGBTI, els resulta molt difícil ser ells mateixos i sentir-se acceptats durant el període escolar, provocant que no es trobin en un context còmode i segur per obrir-se i parlar des de la seva naturalesa, inclús amb el personal de l'escola (Hoffman, 2001).

Quan els fills/es de famílies homoparentals es veuen representats en la literatura de ficció i no-ficció, normalitzen la seva pròpia família i disminueix el sentiment d'inusualitat, tot i que un estudi portat a terme per Kosciw & Díaz (2008) reporta que el material LGBTI del qual disposen molts centres educatius és molt limitat a causa de la falta de literatura infantil sobre aquesta temàtica (Bishop et al. 2015). Les famílies LGBTI es troben, en gran mesura, invisibilitzades en els programes escolars i sovint no són reconegudes en les polítiques escolars, els esdeveniments socials, clubs d'estudiants, etc. (Bishop et al. 2015).

Els motius pels quals molts educadors no inclouen contingut LGBTI en el currículum es pot deure a la creença que l'orientació sexual fora de l'heteronormativitat és privada o inapropiada pels nens. També poden pensar que són massa joves per estar exposats a determinats continguts relacionats amb la sexualitat humana LGBTI, poden no tenir suficient experiència sobre la temàtica, o sentir-se incòmodes amb el tema i a possibles preguntes específiques que puguin sorgir, poden tenir opinions homòfobes, creences religioses i suposicions heterosexistes. També poden tenir por que siguin vistos com a homosexuals, o simplement poden tenir por a les represàlies dels pares si inclouen en el currículum escolar temàtica LGBTI. (Bishop et al. 2015). Això es deu al fet que molt del que aprenen els estudiants sobre l'homosexualitat dins les aules, és en l'àmbit informal i quasi tot dolent, els temes sobre l'homosexualitat, estranyament van relacionats en un context positiu dins les escoles (Hoffman, 2001), quedant reduït a simples etiquetes de domini popular que utilitzen alguns alumnes o docents per menysprear o assetjar tant a companys heterosexuels, companys gais, lesbianes o bisexuals o el mateix professorat. Els insults homosexuals no només van dirigits a estudiants heterosexuels, sinó que també acaben sent un turment absolut pels estudiants LGBTI (Hoffman, 2001).

2.4.1. Homofòbia del professorat

Generelo, et al. (2012) van realitzar un estudi sobre l'assetjament escolar homofòbic i el risc de suïcidis en una mostra de 653 adolescents i joves de tota Espanya obertament declarats lesbianes, gais o bisexuals. Els resultats derivats de la investigació, indiquen que el 90% dels entrevistats havia patit actituds homofòbiques per part d'un company de classe, en contraposició a un 10% que els havia patit per part d'una companya, deixant en evidència que són els homes qui manifesten més actituds discriminatòries contra les persones homosexuals.

No obstant això, la investigació ens aproxima a una dada que resulta més preocupant, ja que un 11% declara haver patit actituds homofòbiques per part de professors i un 5% per part de professores. El mateix estudi recalca la falta de coneixement i sensibilització per part dels docents i reporta que només un 19% dels entrevistats va obtenir ajuda per part del professorat per millorar l'assetjament homofòbic que estaven patint dins les aules.

2.4.2. Homofòbia dels futurs docents

Com hem pogut observar fins ara, són molts els estudis que ens van aproximant a la necessitat de generar canvis dins del model educatiu, i en els valors i coneixement del professorat per tal de normalitzar les diferents sexo-afectivitats i en conseqüència reduir el sofriment i malestar que moltes persones no heteronormatives acaben desenvolupant a conseqüència del rebuig percebut.

Hem de partir de la base, que el coneixement, desconeixement o fals coneixement que manegen els docents o futurs docents sobre les diversitats sexuals i les identitats sexuals, pot afectar el sistema de creences i actituds sobre el tema des d'un pla afectiu i relacional, per això resulta tan important centrar l'atenció a analitzar el nivell i tipus de coneixement que té el professorat sobre la identitat i la diversitat sexual amb el fi de valorar la capacitat inicial que demostra per construir espais culturalment híbrids i inclusivament des d'una perspectiva de gènere (García-Pérez et al.,2013).

Penna & Sánchez (2015), van realitzar un estudi sobre una mostra de 214 d'estudiants universitaris del Màster de Formació de Professorat de Secundària de la Universitat Complutense de Madrid (UCM) per mesurar els graus d'homofòbia presents en el futur professorat. Els resultats de la investigació van determinar que era major el nombre d'estudiants que no manifestaven actitud homòfobes envers els que sí. Tanmateix, els resultats apuntaven a un major grau d'homofòbia afectiva i cognitiva en comparació als que manifestaven homofòbia conductual, temor al contagi de l'estigma i normalització de l'homofòbia, conclouent que una cinquena part dels futurs docents del mostreig presentaven actituds homòfobes en algun dels ítems avaluats en el qüestionari, sent dades preocupants per a les persones que el dia de demà hauran d'encarregar-se d'oferir una educació lliure de prejudicis a les noves generacions

3. Part pràctica

3.1. Metodologia

3.1.1. Objectius generals i específics

L'objectiu de treball que ens plantejem és avaluar les actituds homòfobes dels i les estudiants dels Graus de mestre i del Màster de professorat d'educació secundària de la UVIC-UCC, i analitzar els plans docents dels dos ensenyaments per identificar la presència de continguts LGBTI dins el marc de les seves assignatures.

Objectius específics

1. Avaluar el grau d'homofòbia cognitiva i afectiva dels i les estudiants dels Graus de mestre i del Màster de professorat.
2. Avaluar el grau de normalització de l'homofòbia conductual, la normalització de la violència homòfoba i el temor al contagi de l'estigma dels i les estudiants de Graus de mestre i del Màster de professorat.
3. Avaluar el coneixement i posicionament dels i les estudiants dels Graus de mestre i Màster de professorat sobre la formació rebuda en matèria de les diferents sexo-afectivitats proporcionades per la mateixa Universitat.
4. Avaluar el coneixement i posicionament del professorat de la Universitat en relació als continguts LGBTI dins del pla docent.
5. Identificar la presència de continguts referents a les diversitats sexo-afectives en els plans d'estudis d'assignatures del Màster i dels Graus de mestres de la universitat.

3.1.2. Hipòtesis de la recerca

Ens formulem 5 hipòtesis en relació als objectius proposats:

H1: En relació a l'objectiu 1, s'espera trobar una major presència d'homofòbia cognitiva i afectiva.

H2: En relació a l'objectiu 2, s'espera trobar una menor incidència de normalització d'homofòbia conductual, normalització de la violència homòfoba i per temor al contagi de l'estigma.

H3: En relació a l'objectiu 3, s'espera trobar un dèficit de formació rebuda en matèria de persones LGBTI i un interès palpable per a ser formats en diversitats afectivosexuals.

H4: En relació a l'objectiu 4, s'espera trobar un dèficit de continguts LGBTI dins el pla docent i un interès raonable per introduir continguts relatius a les diversitats sexo-afectives dins el temari per part del professorat.

H5: En relació a l'objectiu 5, s'espera no trobar contingut específic dins del pla docent.

3.1.3. Enfocament metodològic

Per a l'obtenció de dades primàries, s'utilitzarà una metodologia mixta, acord a la necessitat de poder obtenir dades que permetin agregar valor a l'estudi en comparació a les limitacions d'un únic enfocament. Així doncs, el caràcter mixt de la recerca aporta a la investigació la possibilitat de generar tendències, propi d'un estudi quantitatiu i al mateix temps proporcionar una comprensió en profunditat del fenomen gràcies a l'estudi qualitatiu (Hernández, Fernández & Baptista, 2014, p. 534). L'elecció de l'ús d'una metodologia mixta per a la investigació recau en la complexitat del fenomen d'estudi i en la seva dimensió, que requereix ser observada des d'una realitat objectiva (part quantitativa) i una altra realitat subjectiva (part qualitativa) per dimensionar la problemàtica d'estudi des d'una perspectiva integradora de les diferents realitats que envolten el fenomen a investigar (Hernández et al. 2014, p.536).

La metodologia quantitativa ens permet mesurar i estimar la magnitud del fenomen d'una manera sistemàtica que permet obtenir dades estadístiques acceptades per la comunitat científica i fàcilment extrapolables a la resta de la població en general (Hernández et al. 2014, p.4-5).

La metodologia qualitativa ens permet obtenir descripcions detallades de situacions, esdeveniments, persones, interaccions, conductes observades o manifestacions des d'una visió profunda i holística a través de les interpretacions de la realitat dels participants de la investigació (Hernández et al. 2014, p.7-9). Al mateix temps, ofereix a la recerca informació més substancial que es perd amb la recollida de dades a través de tècniques quantitatives.

3.1.4. Tipus de disseny

Es tractaria d'un estudi transversal de tipus retrospectiu, ja que analitzem el comportament d'una variable del passat que encara persisteix per avaluar l'efecte d'aquesta sobre la mostra (Cabrera, Bethencourt, González & Álvarez, 2014). La recerca parteix d'un disseny ex-post-facto per tal de conèixer el grau d'homofòbia que presenten els estudiants

dels Graus de mestre i del Màster de professorat de secundària de la UVIC-UCC, i el seu coneixement i posicionament sobre els continguts relacionats amb persones LGBTI que apareixen en els plans docents dels programes que estan cursant. S'ha optat per aquest disseny perquè ens permet establir relacions entre dues o més variables "preexistents", quan aquestes ja han pres el seu valor (Penna, 2012).

Així mateix, es fa un estudi descriptiu a través del mètode d'enquesta a través d'un qüestionari sobre la formació del professorat en la diversitat afectivosexual elaborat per Penna (2012).

Per completar el disseny, s'ha optat per realitzar entrevistes als coordinadors i professorat dels Graus de Mestres i del Màster de Mestre de Secundària de la UVIC-UCC i s'ha fet una anàlisi documental dels Plans d'estudi dels Graus i del Màster de professorat de la mateixa universitat.

3.1.5. Mostra

La mostra utilitzada per a la recollida de dades, està formada d'una banda, per estudiants dels Graus de mestre i el Màster de secundària de la UVIC-UCC i d'una altra banda, per al professorat dels estudis de la mateixa universitat amb l'objectiu d'assolir els objectius proposats.

En el cas dels estudiants, es tracta d'alumnat dels Graus de Mestre d'Educació Infantil, Primària i Doble Grau (MEI, MEP, MEIPA) i del Màster Universitari en Formació del Professorat d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, Formació professional i Ensenyament d'Idiomes³. Els estudiants dels Graus de mestre seleccionats estan cursant en el moment de passar-los el qüestionari, el segon semestre del segon any del Grau (MEI, MEP i MEIPA). La Taula 2 ens dóna informació sobre la distribució dels subjectes.

³ Vegeu Figura 1 de l'annex 3.1

Taula 2.

Representativitat dels subjectes.

ESTUDIS	SEXE		TOTAL	DISTRIBUCIÓ
MÀSTER	D	9	27	32,93%
	H	18		
MEI	D	12	13	15,85%
	H	1		
MEP	D	16	28	34,15%
	H	12		
MEIPA	D	13	14	17,07%
	H	1		
TOTAL	D	50	82	100%
	H	32		

En el cas del professorat, la mostra està constituïda per un grup de 8 subjectes que inclou a coordinadors/es i professors/es encarregats de la formació dels futurs docents de la mateixa universitat.

En ambdós casos, es tracta d'una mostra no probabilística e intencional, ja que les mostres no probabilístiques o també anomenades mostres dirigides, suposen un procediment de selecció de la mostra orientat a les seves característiques (Hernández, 2014,p.189), els subjectes estan seleccionats per complir uns mateixos criteris: ser estudiants universitaris dels Graus de mestre i del Màster de formació del professorat de la UVIC-UCC. En el cas del professorat entrevistat, també es tracta d'una mostra no probabilística intencional o opinàtica, per tal de conèixer la seva opinió envers la temàtica objecte d'estudi. L'accés a la mostra es realitza mitjançant la tècnica "causal o per accessibilitat", que facilita l'accés a aquesta gràcies a contactes pròxims als subjectes d'estudi.

3.1.6. Aspectes ètics

Per poder fer ús del qüestionari de Penna (2012), s'ha demanat a la mateixa autora el permís necessari per a poder-lo utilitzar en la nostra recerca⁴, de la mateixa manera, s'han posat a la seva disposició els resultats de la nostra investigació. Aquesta decisió té com a finalitat complir amb els criteris ètics establerts en el marc d'una investigació científica respectant els drets d'autor.

Pel que fa als estudiants, s'han disposat en tres grups de classe citats en dies i hores diferents. Per a poder accedir a ells, es van concretar cites amb el professorat responsable del Seminari de Pràctiques III en el cas dels Graus i el Seminari de Pràctiques en el cas dels estudiants del Màster. Tots reben les mateixes consignes a l'hora de formalitzar la seva col·laboració en la investigació. Tots i cadascun d'ells és informat de manera oral del caràcter voluntari de la seva participació, podent rebutjar de participar en el cas de presentar disconformitat, desagradat o falta d'interès en l'objectiu de la recerca, respectant en tot moment els seus motius.

També s'informa de que en el procés de recollida de dades, així com en la seva lectura i posterior presentació en el treball, les seves identitats quedaran totalment preservades, complint amb el principi de confidencialitat i anonimat imprescindible per a portar a terme qualsevol investigació que compleixi amb la normativa ètica professional.

Se'ls aporta tota aquella informació referent a l'objectiu de la investigació pertinent i necessària per a situar la mostra en el context de la recerca, intentant no condicionar-la per tal d'evitar possibles biaixos en les respostes obtingudes. Així doncs, se'ls demana la màxima sinceritat en les respostes i es fa èmfasi en el fet que no existeixen respostes correctes o incorrectes.

En el cas dels coordinadors/es i professors/es que han participat en l'estudi, també han exercit el dret de voluntarietat així com han sigut informats sobre la confidencialitat i anonimat amb què es tractaran les dades extretes per a la recerca, sigui de manera directa o a través de plataformes digitals. A fi de preservar el seu anonimat, les dades obtingudes de les entrevistes no es presentaran en la seva totalitat, només s'extrauran aquells fragments que serveixin per a justificar els resultats de la recerca i impedeixin al lector relacionar la resposta amb el seu emissor.

⁴ Vegeu Annex 5, s'adjunta còpia d'e-mail amb autorització de l'autora per fe ús del qüestionari.

3.1.7. Instruments de recollida de dades

A continuació presentarem i descriurem amb cert detall els instruments emparats per a la recollida de dades:

A. Qüestionari Formació del professorat en la diversitat afectivosexual (Penna, 2012): Permet mesurar a través de 91 ítems l'homofòbia cognitiva, l'homofòbia afectiva, l'homofòbia conductual, la normalització de la violència homòfoba i el temor al contagi de l'estigma⁵, i inclou 18 preguntes sobre el coneixement i posicionament de matèria LGBTI dins el pla docent i altres preguntes de caràcter sociodemogràfic per poder establir les correlacions pertinents a l'hora de buidar les dades.

El qüestionari ha estat elaborat per Penna (2012) i validat per un grup d'experts. La investigadora ha usat aquest qüestionari en diferents investigacions (Penna,2012,2014,2015).

B. Entrevista semiestructurada⁶ : es planteja un model d'entrevista d'elaboració pròpia revisat per un comitè d'experts format per tres doctores en psicologia de l'educació de la UVIC-UCC. Les preguntes formulades giren entorn a dues dimensions: el coneixement i el posicionament dels entrevistats sobre la presència de temàtica LGBTI dins del pla d'estudis o la necessitats d'incloure-la. L'entrevista recull aquells aspectes pertinents i a tenir en compte a l'hora d'establir comparatives amb els resultats obtinguts en la part quantitativa del treball.

C. Anàlisi de documents: Es seleccionen només aquelles assignatures dels Graus i Màster que presenten paraules claus o indicadors que puguin fer referència de manera directa o indirecta a persones LGBTI, ja sigui en les seves competències, objectius, resultats d'aprenentatge o continguts⁷. Els indicadors que es valoren per seleccionar les assignatures són: LGBTI, diversitat sexoafectiva o de gènere, diversitats socials, diversitat i/o nous models familiars i canvis cognitius, afectius, físics i socials del desenvolupament humà.

⁵ Vegeu Taula 1 de l'annex 2.1

⁶ Vegeu Taula 2 de l'annex 2.2, on podem veure el model d'entrevista realitzada a coordinadors i professorat de la UVIC-UCC.

⁷ Vegeu Taula 1, 2, 3 i 4 de l'annex 4.1.1 i Taula 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 i 14 de l'annex 4.1.2

3.1.8. Procediment de recollida de dades

En relació amb els estudiants de MEI, MEP, MEIPA i Màster, s'aconsegueix accedir a la mostra a través de professorat vinculat a l'assignatura de Seminari de Pràctiques. Es pacta prèviament amb els professors d'aquesta assignatura per poder accedir a les aules i passar el qüestionari. Els estudiants dels Graus queden dividits de forma heterogènia en dos grups diferents, convocats el mateix dia. Pel que fa als estudiants del Màster, queden recollits en un grup homogeni i la recollida de dades es realitza un dia diferent dels estudiants dels Graus. La passació dels qüestionaris es realitza a ambdós grups el mateix dia en hores diferents per evitar la superposició. Als dos grups se'ls presenta el qüestionari i se'ls donen les mateixes consignes per a resoldre el qüestionari així com les orientacions ètiques relatives a la investigació. Durant el procés de recollida de dades es clarifiquen tots aquells dubtes inherents que el mateix qüestionari pot generar sobre la mostra i es deixa el temps necessari per a que cada un dels alumnes pugui respondre a totes les preguntes, no sent aquest superior a 20-25 minuts.

Pel que fa al professorat, les entrevistes a coordinadors/es es realitzen de manera presencial, explicant prèviament l'objectiu de la recerca. La resta del professorat, ho fa responent-la per escrit per les dificultats de trobar-nos presencialment.

Les dades referents als plans d'estudis de les assignatures dels Graus i del Màster, estan disponibles i accessibles per a tothom a la plataforma web de la mateixa universitat.

3.1.9. Procediment d'anàlisi de dades

Les dades obtingudes a través dels qüestionaris s'han recollit en un EXCEL per a la seva anàlisi. S'han obtingut les freqüències de cada resposta i s'han elaborat les seves taules i gràfiques⁸ corresponents que ens permeten la seva comparativa.

Pel que fa a la informació recollida en les entrevistes al professorat, se'n fa una anàlisi de continguts igual que en el cas de l'anàlisi documental. Per elaborar les categories hem fet ús dels conceptes que han anat emergint de la lectura del material usat per a construir el marc teòric.

⁸ Vegeu annex 3 exemples de taules i gràfiques.

3.2. Resultats

En primer lloc, es presentaran els resultats obtinguts a partir de les respostes als qüestionaris realitzats per l'alumnat dels Graus de mestre i del Màster de professorat. En segon lloc, es presentaran els resultats obtinguts a les entrevistes realitzades a coordinadors/es i docents i finalment es detallaran els resultats de l'anàlisi documental.

3.2.1. Resultats alumnat dels Graus i Màster

Presentem els resultats obtinguts dels qüestionaris en funció de les variables que són rellevants per donar resposta als objectius 1 i 2 de la recerca, tanmateix, en la presentació dels resultats hem tingut en compte l'origen dels estudiants, distingint les respostes per Graus i Màster. Al final de cada bloc fem una petita síntesi de resultats.

3.2.1.1. Homofòbia cognitiva

El conjunt de preguntes vinculades a l'homofòbia cognitiva està descrit per Penna (2015) en funció de la opinió que tenien els estudiants en relació al dret al matrimoni, l'accés a tècniques de reproducció assistida, el concepte de família i el dret a l'adopció de les diferents persones en funció de la seva orientació sexual.

Els resultats respecte a si dues persones del mateix sexe tenen dret a casar-se⁹, el 98,80 % dels subjectes pensen que està bé que les persones del mateix sexe tinguin aquest dret i un 1,20%, pertinent al grup de Màster, pensa que el més idoni seria que no se'n digués matrimoni.

Sobre si els sembla bé que s'inclouin tècniques de reproducció assistida¹⁰ per a parelles lèsbiques, homosexuals o heterosexuales a la Seguretat social, trobem que el 90,36% de la mostra està a favor que ho facin parelles heterosexuales, un 89,16% que ho facin parelles de lesbianes i un 81,93% que ho facin parelles homosexuals. Només hi ha un 6,02% de respostes en contra que ho facin parelles homosexuals, d'aquest 6% de respostes, un 20% pertanyen a estudiants de Màster, un 40% a estudiants de MEI i un 40% a estudiants de MEIPA. Els estudiants de MEP no es posicionen en contra. Pel que fa al 2,41% de respostes en

⁹ Vegeu Figura 3 i Taula 1 de l'annex 3.2

¹⁰ Vegeu Figura 4 i Taula 2, 3 i 4, de l'annex 3.2

contra que ho facin parelles lesbianes, el 50% correspon a estudiants de Màster i l'altre 50% a estudiants de MEIPA. Només un 1,20% es posiciona en contra que ho facin parelles heterosexuales.

Referent a les diferents formes de família¹¹ el 87,95% dels subjectes considera que una parella d'home i dona sense fills/es sí que forma una família i un 10,84% pensa que no. El 85,54% considera que una parella de dones sense fills/es sí que és una família envers un 10,84% que considera que no. En relació amb si una parella d'homes sense fills/es formen una família, el 85,54% de la mostra considera que sí, el 10,84% pensa que no. El 97,59% de la mostra considera que una dona o un home sol/a amb un o més fills/es sí que és una família, un 1,20% pensa que no. El 100% de la mostra sí considera una família una parella formada per un home i una dona amb un o més fills/es envers un 98,80% que considera família a una parella de dones o d'homes amb un o més fills/es. Referent a si consideren que una parella d'homes i una dona o una parella de dones i un home amb un o més fills/es formen una família, el 86,75% pensa que sí i un 1,20% considera que no. Finalment, el 86,75% considera que una parella d'homes i una de dones amb un o més fills/es també es considera una família enfront d'un 3,61% que considera que no.

En relació amb l'adopció, el 6,10% dels subjectes pensen, que s'ha d'afavorir l'adopció¹² a parelles heterosexuales abans que en parelles homosexuals dels quals, el 100% pertanyen al Màster. El 6,10% considera que s'ha d'afavorir l'adopció a parelles homosexuals abans que a parelles heterosexuales, el 80% són del Màster i el 20% de MEP. El 4,88% pensa que s'ha d'afavorir l'adopció a parelles gais abans que a parelles lesbianes i un altre 4,88% que pensa a el contrari, en ambdós casos, les opinions procedeixen dels estudiants del Màster. El 84,15% pensa que no s'ha d'afavorir a unes persones davant d'altres envers un 3,66%, tots de Màster, que opinen que sí.

En síntesi, podem observar una subtil tendència en els resultats a afavorir a les parelles heterosexuales enfront de les formades per persones del mateix sexe, en el cas de la reproducció assistida (diferència de 8,43%). De la mateixa manera, s'observen diferències poc significatives (1,20%) respecte a la visió que tenen els i les estudiants sobre el concepte d'una família en detriment de les formades per persones del mateix sexe. En general, no s'aprecien trets d'homofòbia cognitiva en la mostra, tot i que sí que es poden observar petites desigualtats envers el col·lectiu LGBTI per part de subjectes de Graus i Màster.

¹¹ Vegeu Figura 5 i Taula 5, 6, 7, 8, 9 i 10, de l'annex 3.2

¹² Vegeu Figura 6 i Taula 11, 12, 13, 14 i 15 de l'annex 3.2

3.2.1.2. Homofòbia afectiva.

L'homofòbia afectiva, la recullen les valoracions dels subjectes davant les mostres d'afecte en públic de diferents persones en funció de la seva orientació sexual (Penna, 2015).

Els resultats mostren¹³ que al 54,22% dels subjectes els sembla bé si un home i una dona mostren afecte en públic, mentre que a un 43,37% els hi és indiferent, un 1,20% expressa que tant els i fa, però no els agrada que sigui en espais públics (estudiants del Màster) i un 1,20% directament no els agrada veure-ho (estudiants de MEP).

En relació a si dues dones mostren afectivitat en públic, al 54,22% els sembla bé, a un 43,37% els hi és indiferent, un 1,20% (MEP) expressa que no els agrada veure-ho i un altre 1,20% (Màster) tant els hi fa, però no en públic.

Pel que fa a si dos homes mostren la seva afectivitat en públic, el 51,81% els sembla bé, un altre 46,99% els resulta indiferent, i un 1,20% (Màster) opina que tant els hi fa però no en públic.

En síntesi, sobre les valoracions dels estudiants, no s'observen diferències notòries entre parelles heterosexuales i parelles del mateix sexe quan aquestes mostren afecte en espais públics, encara que les parelles formades per dos homes es posicionen per sota de les heterosexuales i de les parelles de lesbianes amb una diferència de 2,41%.

3.2.1.3. Homofòbia conductual.

L'homofòbia conductual¹⁴ es defineix en funció de les conductes violentes (agressions físiques, amenaces, insults, burles, comentaris negatius, ignorar o invisibilitzar) que els subjectes d'estudi afirmen haver realitzat (Penna, 2015).

Dins del bloc de preguntes que fan al·lusió a conductes relacionades amb l'orientació sexual i a la identitat de gènere, el 54,05% dels subjectes ha escoltat o presenciat agressions físiques¹⁵ i el 22,52% han defensat a algú d'aquestes agressions. Pel que fa a escolar o presenciar amenaces¹⁶, un 58,72% n'ha escoltat o presenciat, un 14,68% ha defensat

¹³ Vegeu Figura 7 i Taula 16, 17 i 18 de l'annex 3.3

¹⁴ Vegeu Figura 8 de l'annex 3.4

¹⁵ Vegeu Figura 9 i Taula 19 de l'annex 3.4

¹⁶ Vegeu Figura 10 i Taula 20 de l'annex 3.4

d'amenaces a algú, un 11,93 ha rebut amenaces i un 1,83% ha realitzat amenaces sent un 50% subjectes de Màster i l'altra 50% de MEIPA

En relació als insults dirigits a l'orientació sexual de les persones i/o al seu gènere¹⁷, el 50,38% de la mostra n'han escoltat o presenciat, el 25,56% han defensat algú i un 11,28% els ha rebut, un 9,02% els ha realitzat. Dins aquest 9,02% que han realitzat insults referents a l'orientació sexual, el 50% són de MEP, el 33,33% del Màster i el 16,67% de MEIPA.

Pel que fa a burles, acudits, imitacions i gestos¹⁸ davant d'algú referint-se a la seva orientació sexual i/o identitat de gènere, el 45,71% els ha escoltat o presenciat, un 22,86% ha defensat algú, un 15,71% ha realitzat o utilitzat i a un 13,57% li han dit o fet. Del 15,71% que han realitzat aquest tipus de conductes són: un 40,91% estudiants del Màster, un 40,91% de MEP i 9,09% de MEIPA i MEI respectivament.

Referent a comentaris negatius o rumors¹⁹ referits a l'orientació sexual i/o identitat de gènere d'una persona, el 42,76% de la mostra n'ha escoltat o presenciat, un 19,08% ha defensat algú, el 18,42% li han fet, i un 15,13% els ha realitzat o utilitzat. Dins d'aquest 15,13% que ha realitzat, trobem que un 39,13% són estudiants de Màster i MEP respectivament, un 13,04% de MEI i el 8,70% de MEIPA.

Davant de si alguna vegada han ignorat o no deixat participar o aïllat a alguna persona per la seva orientació sexual i/o identitat de gènere²⁰, el 46,67% dels subjectes d'estudi reconeixen haver escoltat o presenciat aquest tipus de conductes, un 20,00% ha defensat algú per aquests motiu, un 12,50% li han fet, el 3,33% reconeix haver-ho fet, dels quals la meitat són estudiants de Màster i l'altra 50% de MEP.

Sobre invisibilitzar a una persona per la seva orientació sexual o identitat de gènere²¹, el 47,37% dels subjectes diuen haver-ho escoltat o presenciat, un 13,68% ha defensat algú davant la invisibilització, i el 4,21% li han fet alguna vegada. En aquest cas, cap dels subjectes diu haver realitzat conductes d'invisibilització cap a persones amb orientacions sexuals diferents o no cis generes.

¹⁷ Vegeu Figura 11 i Taula 21 de l'annex 3.4

¹⁸ Vegeu Figura 12 i Taula 22 de l'annex 3.4

¹⁹ Vegeu Figura 13 i Taula 23 de l'annex 3.4

²⁰ Vegeu Figura 14 i Taula 24 de l'annex 3.4

²¹ Vegeu Figura 15 i Taula 25 de l'annex 3.4

Finalment, en relació a conductes d'assetjament laboral relacionades a l'orientació sexual o a la identitat de gènere²², un 37,50% ho ha presenciat o escoltat, un 6,82% ha defensat a algú per aquest motiu, un 4,55% li ha viscut aquest tipus d'assetjament i cap dels subjectes d'estudi reconeix haver realitzat aquest tipus de violència laboral.

En síntesi, s'observen certs graus d'homofòbia conductual sobre la mostra d'estudi, ja que com a mínim el 15% dels subjectes ha realitzat algun tipus d'assetjament o ha tingut actituds LGBTI-fòbiques cap algú. Per altra banda, podem veure com més de la meitat de la mostra ha presenciat algun tipus de conductes LGBTI-fòbiques, un 18% mínim ha rebut aquest tipus d'assetjament, i una quarta part diu haver defensat a algú.

3.2.1.4. Normalització de la violència homòfoba.

La normalització de la violència homòfoba del futur professorat fa al·lusió al grau de conformitat en relació amb diferents afirmacions que neguen les actuals discriminacions cap a les persones LGBTI (Penna, 2015).

En el grup de preguntes pertinents a aquesta categoria els subjectes havien de marcar el seu grau de conformitat o disconformitat amb l'afirmació vinculada a cada una de les preguntes. En primer lloc, sobre si les persones homosexuals posseeixen actualment els mateixos drets que les persones heterosexuales²³, el 65,06% de la mostra no està gens d'acord amb l'afirmació, un 12,05% està d'acord (el 60% són estudiants de MEP, un 20% estudiants de MEI i un altre 20% del Màster), un 4,82% està bastant d'acord (el 75% són de MEP i el 25% del Màster) i un 18,07% està molt d'acord (20% de MEI, 13,3% de MEIPA i 13,3% MEP).

En segon lloc, referents a si expressions com "maricon" o "marimacho" són maneres de parlar, no insults²⁴. El 83,13% de la mostra no està gens d'acord, un 9,64% està d'acord (el 50% correspon a estudiants de MEP, un 25% són del Màster, un 12,5% de MEI i un 12,5% MEIPA), un 2,41% està bastant d'acord (el 50% són del Màster i l'altre 50% de MEP) i un 3,61% està molt d'acord amb l'afirmació (el 66,7% són del Màster i el 33,3% restant de MEIPA).

En tercer lloc, referent a si abans les persones LGBT estaven discriminades però ara ja no²⁵, el 78,31% no està gens d'acord, el 16,87% està d'acord (35,71% MEP, 28,57% Màster,

²² Vegeu Figura 16 i Taula 26 de l'annex 3.4

²³ Vegeu Figura 17 i Taula 27 de l'annex 3.5

²⁴ Vegeu Figura 18 i Taula 28 de l'annex 3.5

²⁵ Vegeu Figura 19 i Taula 29 de l'annex 3.5

28,57%MEI i el 7,14% MEIPA), un 1,20% està bastant d'acord i un 2,41% està molt d'acord amb l'afirmació, sent aquestes dues últimes puntuacions relatives a estudiants del Màster.

Finalment, davant de si a vegades les agressions a les persones homosexuals estan justificades per la conducta provocadora i exhibicionista que aquests adopten²⁶, el 93,98 % no està gens d'acord amb l'afirmació, el 2,41% està d'acord (50% Màster, 50% MEIPA), un 1,20% del Màster està bastant d'acord i per últim, un 2,41% està molt d'acord (50% estudiants de Màster i l'altre 50% de MEIPA).

En síntesi, podem observar la presència de la normalització de la violència homòfoba dins la mostra. El 34,94% pensen que les persones LGBTI tenen els mateixos drets i el 21% pensa que aquest col·lectiu ja no està discriminat, però això contraresta amb el 16,87% que justifica els insults despectius cap aquest col·lectiu com a una forma de parlar i un altre 6,02% de la mostra que pensa que la violència cap aquest col·lectiu moltes vegades està justificada.

3.2.1.5. Temor al contagi de l'estigma

El temor per contagi per estigma està definit per Penna (2015) com la por del futur professorat en les seves possibles relacions futures amb estudiants i docents LGBTI. Els subjectes han de posicionar-se en una escala likert d'actituds el seu grau de desacord o molt d'acord en funció de l'afirmació que se'ls hi planteja.

En relació amb si treballa en un centre i un company em diu que és gai, no m'agradaria tenir una relació massa íntima amb ell perquè els /les altres companys/es podrien pensar que jo també soc homosexual²⁷. El 96,39% de la mostra no està gens d'acord amb l'afirmació envers un 3,61% que es mostra d'acord. D'aquest 3,6%, el 66,7% són estudiants de Màster i el 33,3% de MEI.

Davant l'afirmació de si defenses a una persona homosexual d'un insult, és probable que altres persones puguin pensar que ets homosexual²⁸. El 63,86% de la mostra no està gens d'acord amb l'afirmació, un 16,87% està d'acord (un 42,86% correspon a estudiants de MEP, un 35,71% del Màster, un 14,29% de MEI i un 7,14 de MEIPA), un altre 16,87% està bastant d'acord (un 42,86% del Màster, un 28,57% de MEP, un 21,43% de MEIPA i el 7,14% de MEI) i el 2,41% restant està molt d'acord (50% del Màster i l'altre 50% de MEP).

²⁶ Vegeu Figura 20 i Taula 30 de l'annex 3.5

²⁷ Vegeu Figura 21 i Taula 31 de l'annex 3.6

²⁸ Vegeu Figura 22 i Taula 32 de l'annex 3.6

Pel que fa a si sortir amb persones homosexuals facilita que altres persones pensin que ets homosexual ²⁹, el 42,17% dels subjectes es mostra en desacord, un 34,94% està d'acord (44,83% MEP, 27,59% Màster, 13,79% MEI i 13,79% MEIPA), un 20,48% està bastant d'acord (52,94% són del Màster, un 17,65% de MEI i MEP respectivament i un 11,76% de MEIPA) i finalment, un 2,41% està molt d'acord (un 50% són del Màster i l'altre 50% de MEP).

Davant l'afirmació de si lluitar contra l'homofòbia als centres educatius és una tasca dels docents homosexuals que són els que s'hi troben implicats³⁰. El 89,02% dels subjectes no estan gens d'acord, un 4,88% està d'acord amb l'afirmació (el 50% són del Màster i l'altre 50% de MEP), un 2,44% està bastant d'acord (tots estudiants de Màster) i per últim un 3,66% està molt d'acord (amb un 33,33% els estudiants de MEI, MEIPA i MEP respectivament).

Finalment, si treballo en un centre i una companya em diu que és lesbiana, no m'agradaria tenir una relació massa íntima amb ella perquè els /les altres companys/es podrien pensar que jo també sóc homosexual³¹, el 93,98% dels subjectes no està gens d'acord amb l'afirmació, un 3,61% està d'acord (el 66,67% són del Màster i l'altre 33,33% de MEI) i el 2,41% restant està bastant d'acord (un 50% correspon a estudiants de Màster i l'altre 50% de MEP).

En síntesi, podem observar la presència de por al contagi de l'estigma dins la nostra mostra d'estudi, ja que el 57,83% pensen que sortir amb persones homosexuals fa que els altres puguin pensar que ells/es també ho són. El 36,14% opina que defensar a una persona homosexual els/les converteix en homosexual de cara a la resta de persones i el 10,98% pensa que parlar amb els/les alumnes de temàtica LGBTI és cosa de professorat homosexuals.

3.2.1.6. Posicionament sobre la formació rebuda

Dins aquest apartat, els subjectes opinen sobre temes relacionats amb el grau de formació que han rebut sobre diversitats afectivosexuals i de gènere, i el posicionament envers la necessitat o no de ser formats en aquest àmbit³².

El 98,80% dels subjectes opina que hi ha homofòbia dins els centres educatius, el 90,12% estaria interessat a rebre formació vinculada amb aquesta temàtica i un 95,12%

²⁹ Vegeu Figura 23 i Taula 33 de l'annex 3.6

³⁰ Vegeu Figura 24 i Taula 34 de l'annex 3.6

³¹ Vegeu Figura 25 i Taula 35 de l'annex 3.6

³² Vegeu Figura 26, 27, 28, 29 i 30 de l'annex 3.7

consideren pertinent que el professorat de primària i secundària rebi formació específica relacionada amb el tema d'estudi . El 88% expressa no haver rebut formació en atenció a la diversitat afectivosexual en els Màsters o Graus envers un 12% que expressa que si que l'ha rebuda en el transcurs dels estudis de Grau. D'aquest 12%, el 60% correspon a estudiants de MEP, un 30% de MEI i el 10% restant de MEIPA. Per acabar, un 12% expressa haver rebut algun comentari negatiu per part dels docents respecte a la diversitat sexual en els estudis de Grau.

En síntesi, s'observa una falta de formació percebuda per part de l'alumnat en matèria de persones LGBTI (88%) en el transcurs del Grau o Màster, mentre que assenyalen que la problemàtica de LGBTI-fòbia té una forta incidència dins els centres d'ensenyament (98,80%) i consideren que rebre educació sobre diversitat sexoafectiva i de gènere és una competència necessària pel professorat (95,12%).

3.2.2. Resultats entrevistes professorat UVIC-UCC

Un cop analitzades les respostes del professorat, a cap d'ells li consta que dins dels plans docents de les assignatures aparegui informació relacionada amb les persones LGBTI, no obstant això, 6 d'ells expressen que pot aparèixer de manera, no específicament programada. Dos dels entrevistats assenyalen que dins l'assignatura de Desenvolupament Humà apareix contingut relatiu a les diferents orientacions sexo-afectives, i un d'ells apunta que també podria donar-se contingut dins les assignatures de: Psicologia de l'Educació, Fonaments i Estratègies d'Atenció a la Diversitat, Escola Sistema Educatiu i Funció Docent, Família Escola i Entorn i Pràctiques I: ser i fer de mestre. No obstant això es recalca que no apareix explícitament en els plans docents d'aquestes assignatures senyalades.

P2:“No existeix específicament temàtica com a tal (col·lectiu LGBT), a la guia no apareix directament. Però es tracta la diversitat en diverses assignatures: desenvolupament i psicologia de l'educació, a primer i segon respectivament. També surt a sociologia. Suposo que també surt a fonaments i estratègies d'atenció a la diversitat de segon.[...]Tot aquest tema es tracta molt a primer i segon. Hi ha un tema a les pràctiques 1 (fins ara eren les practiques més generals i d'observació) hi ha un apartat molt específic (ser i fer de mestre) que aquí pot ser que surti el tema . També pot sortir en una assignatura de primer que es diu escola sistema educatiu i funció docent: es molt possible que surti també en didàctica i currículum escolar de primer[...] Un altre assignatura és família escola i entorn m'imagino, entenc que parla des del sentit més ampli.”

Referent a la pregunta de si tenen constància de l'ús de paraules referents al col·lectiu LGBTI per menysprear o burlar-se d'algú dins les aules, 4 dels entrevistats no ho han presenciat mai i 4 d'ells sí, tot i que un d'aquests ho ha presenciat en un altre centre. Els tres entrevistats que han viscut una situació LGBTI-fòbica dins de la mateixa universitat ha sigut per part d'alumnes en un dels casos i tercers en la resta.

P7:“Només m’he trobat en aquesta situació un cop a classe per part d’una estudiant. En el moment la vaig increpar (i algun company de classe també) i després va ser cridada a tutoria. Es va informar a la coordinació del Grau perquè ho vaig considerar una falta greu”.

P1: “la UVic dóna una gran importància a l’educació des de una perspectiva humanista, a diferència de altres universitats que prioritzen el rendiment o la salut (dins d’educació física),[...]Els estudiants que havien cursat CAFE a la UVic, estan molt més sensibilitzats amb les minories socials en comparació de alumnes del Màster de la UVic que van cursar el Grau de educació física en altres universitats.”

Les accions portades a terme pels subjectes davants de situacions de LGBTI-fòbia van ser: tutories amb la víctima (posant a la seva disposició els servis existents dins de la universitat) i victimari i informant a coordinadors del Grau o Màster.

5 dels entrevistats creuen que s'hauria d'incloure material LGBTI dins dels plans docents, 2 dels docents opina que s'han d'incloure sempre i quan tingui sentit o en cas d'aparèixer, fer-ho en la justa mesura. El subjecte restant es mostra indiferent però receptiu a incloure temàtica LGBTI si se li demana.

P3:“Crec que és un tema que hem de normalitzar, i per tant s’hauria de tractar en la mesura justa.”

Finalment, 5 dels participants opinen que hauria d'aparèixer contingut LGBTI com a competència transversal, un altre subjecte considera que s'hauria de treballar de forma obligatòria en el marc d'una assignatura i 3 dels entrevistats consideren que hauria d'aparèixer en forma d'exemples i activitats. En relació amb quines serien les assignatures més idònies per treballar aquesta temàtica, els entrevistats assenyalen les assignatures de Desenvolupament Humà, Fonaments i Estratègies d'Atenció a la Diversitat, Família Escola i Entorn, Personalitat i Sexualitat.

P6: “Pot ser una matèria transversal que afecti a totes les assignatures. Es poden posar exemples vinculades a aquest col·lectiu.”

P4:” No crec que s’hagi de pensar de manera tancada en unes assignatures i altres no. Si apareix algun tipus de desigualtat o discriminació en relació a qualsevol col·lectiu, des de l’assignatura on passa crec que ja es treballa, almenys a la facultat d’educació, o la meva experiència personal. Fins i tot animem l’alumnat a afrontar aquestes temàtiques”.

En síntesi, els docents que han participat en l’entrevista no tenen coneixement que aparegui de manera explícita temàtica LGBTI dins els plans docents de les assignatures dels Graus de mestre i Màster de professorat, però assenyalen que es treballa en el marc d’algunes de les assignatures. Tanmateix, 5 dels subjectes troben necessari incloure temàtica LGBTI dins els plans docents, i assenyalen que hauria d’introduir-se aquest tipus de contingut com a una competència transversal i/o a través d’exemples i activitats en les diferents assignatures.

3.2.3. Resultats de l’anàlisi documental del pla d’estudis de la UVIC-UCC

Els resultats de l’anàlisi de documents giren entorn a la revisió del pla d’estudis de la UVIC-UCC dels Graus de MEI, MEP, MEIPA i del Màster en Formació del Professorat que la mateixa pàgina web de la universitat posa a disposició de tots els usuaris. Per a l’anàlisi, es fa una primera lectura que permeti identificar la presència de continguts LGBTI. Posteriorment es fa una anàlisi més detallada del contingut identificant en tron a tres categories³³: diversitat social i de gènere, diversitat de models familiars i canvis cognitius, afectius, físics i socials. Es descarten aquelles assignatures que fan menció a la inclusió, l’equitat, valors i respecte, resolució de conflictes o desigualtats per la seva dimensió massa genèrica.

3.2.3.1. Assignatures corresponents al Màster de professorat

En les assignatures del pla docent del Màster, no apareix de manera explícita contingut relacionat amb temàtica LGBTI, no obstant això, si es troben assignatures que treballen continguts relatius a les tres categories plantejades. En primer lloc, trobem tres assignatures obligatòries que inclouen matèria relacionada en diversitat social i de gènere (Taula 3), de les quals destaca ADIFT, ja que es l’única que ho contempla dins els resultats d’aprenentatge. Pel

³³ Vegeu Taula 1, 2, 3 i 4, de l’annex 4.1.1 i Taula 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 i 14 de l’annex 4.1.2

que fa a diversitats de models familiars (Taula 4), ho treballen en el marc d'una de les assignatures (SFEECI) on apareix dins dels resultats d'aprenentatge. Finalment, trobem dues assignatures que contemplen els canvis cognitius, afectius, físics i socials (Taula 5), tot i que només apareix com a resultats d'aprenentatge dins de l'assignatura de PEDA.

3.2.3.2. Assignatures corresponents als Graus de mestre.

Dins la revisió dels plans docents dels Graus de mestre, no apareix de manera explícita dins el marc de cap assignatura continguts que facin referència directa a persones LGBTI. Així doncs, només es presenten aquelles assignatures que presenten continguts relacionats entorn a les tres categories plantejades i formen part del primer i segon any dels Graus. Cal dir que en la revisió de les assignatures de tercer i quart any, no apareix temàtica relacionada ni amb persones amb diversitat sexual, però si que trobem tres optatives pertanyents a l'itinerari de la menció en l'educació Inclusiva i Atenció a la Diversitat que inclouen dins el seu temari temàtica fàcilment relacionable, tot i que no s'han inclòs pel seu caràcter no obligatori.

Els resultats obtinguts de l'anàlisi de continguts indiquen la presència de tres assignatures que inclouen en els seus resultats d'aprenentatge temàtica relacionada amb diversitats socials i de gènere (Taula 3). També disposen d'una assignatura (FEE) que contempla dins els resultats d'aprenentatge la diversitat dels models familiars (Taula 4). Finalment els Graus de MEI i MEIPA disposen de tres assignatures on es treballen els canvis cognitius, afectius, físics i socials (Taula 5), mentre que els estudiants de MEP només ho treballen en el marc de dues assignatures.

Taula 3

Taula resum de les assignatures del pla docent que inclouen temàtica relacionada amb diversitat social i de gènere.

Categoria 1		Diversitat social i de Gènere	
Estudis	Assignatura	Tipus	Lloc
Màster	Psicologia Educativa I Del Desenvolupament En L'adolescència (PEDA)	OB	competències transversals
	Atenció A La Diversitat, Inclusió I Funció Tutorial (ADIFT)	OB	competències genèriques , objectius, continguts i resultats d'aprenentatge
	Societat, Família I Educació: Evolució I Contextos De Intervenció (SFEECI)	OB	competències genèriques
Graus	Sociologia De L'educació (SE)	FB	Continguts i Resultats d'aprenentatge.
	Família, Escola I Entorn (FEE)	FB	Competències específiques i Resultats d'aprenentatge.
	Fonaments I Estratègies D'atenció A La Diversitat (FEAD)	FB	Objectius i resultats d'aprenentatge.

Taula 4

Taula resum de les assignatures del pla docent que inclouen temàtica relacionada amb diversitats i models familiars

Categoria 2		Diversitats models familiars	
Estudis	Assignatura	Tipus	Lloc
Màster	Societat, Família I Educació: Evolució I Contextos De Intervenció (SFEECI)	OB	Continguts, objectius i resultats d'aprenentatge
Graus	Família, Escola I Entorn (FEE)	FB	Continguts i resultats d'aprenentatge.

Taula 5

Taula resum de les assignatures del pla docent que inclouen paraules relacionades amb temàtica de canvis cognitius, afectius, físics i socials.

Categoria 3		Canvis cognitius, afectius, físics i socials.	
Estudis	Assignatura	Tipus	Lloc
Màster	Psicologia Educativa I Del Desenvolupament En L'adolescència (PEDA)	OB	Objectius, continguts i resultats d'aprenentatge.
	Societat, Família I Educació: Evolució I Contextos De Intervenció (SFEECI)	OB	Competències específiques.
MEI/MEIPA i MEP	Psicologia Del Desenvolupament (PD)	FB	Continguts i resultats d'aprenentatge.
MEI i MEIPA	Psicologia De La Primera infància (PPI)	FB	Competències específiques, continguts i resultats d'aprenentatge.

3.2.3.3. Síntesi de l'anàlisi documental

Com a síntesi, podem observar que els resultats de la revisió indiquen que hi ha un total de 6 assignatures, tres del Màster (tot i que només apareix en resultats d'aprenentatge en ADIFT) i tres dels Graus, que treballen temàtica relacionada amb les diversitats socials i de gènere.

Pel que fa als nous models familiars, trobem que tant en el Màster com en els Graus hi ha una assignatura encarregada de formar en la diversitat familiar.

Finalment, dins del Màster, MEI i MEIPA treballen continguts relatius als canvis evolutius dels individus en dues de les assignatures (tot i que de les dues assignatures pertinents al Màster només apareix com a resultats d'aprenentatge dins de PEDA), mentre que el Grau de MEP només es treballa en el marc d'una assignatura.

Cal destacar, que de cara al curs vinent es preveu implementar una nova competència transversal (número 7)³⁴ que tractarà sobre igualtat i perspectives de gènere, tot i que encara no està vigent.

3.2.4. Creuament de resultats

Segons els resultats, el 88% d'alumnes reporten no haver rebut formació sobre diversitat sexoafectiva i de gènere, mentre que 6 dels 8 professors entrevistats ressalten que és un contingut que es treballa, encara que no de forma específica, dins del marc d'alguna assignatura. En l'anàlisi del pla docent, sí que apareix temàtica que fàcilment es podria relacionar amb les persones LGBTI, tot i que no apareix de manera explícita.

Dels estudiants que afirmen haver rebut formació sobre persones LGBTI, trobem que els de MEP són els que reporten haver rebut més formació, seguits dels de MEI i els de MEIPA, tot i que si revisem el pla docent, les assignatures que poden incloure temàtica relacionada dins els resultats d'aprenentatge, podem veure que pels estudiants de MEP només apareix continguts relacionats en 5 assignatures mentre que els de MEI i MEIPA els hi apareix en 6.

Pel que fa als estudiants del Màster, cap dels subjectes assegura haver rebut formació per part de la universitat, tot i que en contraposició, apareix temàtica relacionada dins els resultats d'aprenentatge de 3 de les assignatures del seu pla docent, 3 menys que els estudiants de MEI i MEIPA. Si ens fixem en els resultats obtinguts a partir dels qüestionaris passats als alumnes, els estudiants del Màster presenten, de forma subtil, més actituds homòfobes en comparació als alumnes dels Graus, fet que encaixa amb la narrativa d'un dels docents entrevistats (P 1) en relació a que els estudiants dels Graus de mestre de la UVI-UCC estan més sensibilitzats en temes de diversitats socials en comparació amb estudiants d'altres Graus o universitats, i en el Màster, els subjectes provenen de diferents Graus i universitats.

Tanmateix, 5 dels 8 professors opinen que haurien d'aparèixer continguts sobre les diferents sexoafectivitats i identitats de gènere com una competència transversal, un dels professors opina que s'hauria de treballar dins alguna de les assignatures de forma obligatòria i els 3 restant creuen que hauria d'aparèixer a través d'exemples. En el cas dels i les estudiants, el 95,12% opinen que el professorat de primària i secundària hauria de rebre formació específica relacionada amb persones LGBTI i el 90,12% estaria interessat en rebre formació sobre aquesta temàtica.

³⁴ Vegeu Taula 15 de l'annex 4.1.3

Per acabar, trobem coincidències entre la revisió del pla docent en relació amb tres de les assignatures que el professorat indica que es treballen aquest tipus de diversitats socials: Desenvolupament Humà, Fonaments i Estratègies d'Atenció a la Diversitat i Família Escola i Entorn. Per part del professorat, assenyalen que apareix temàtica relacionada a persones LGBTI, encara que no de manera explícita, i si revisem el pla docent d'aquestes tres assignatures podem comprovar com inclouen continguts relacionats amb els canvis físics, cognitius, afectius i socials, models familiars i diversitats socials i de gènere, que fàcilment podrien derivar a temàtica LGBTI.

3.3. Discussió

A continuació, es fa una lectura i interpretació dels resultats obtinguts en la nostra investigació amb les dades procedents de la revisió teòrica, a fi de poder donar resposta a les hipòtesis de recerca plantejades i valorar l'assoliment dels objectius proposats.

En la nostra primera hipòtesi de recerca, ens plantejàvem trobar una major presència d'homofòbia cognitiva i afectiva, tot i que els resultats semblen contradir el que s'esperava. Així doncs, els valors relatius d'aquest tipus d'homofòbia són poc significatius amb relació al total de la mostra d'estudi. Pel que fa a l'homofòbia cognitiva, no hi ha indicadors suficients per determinar la seva presència, tot i que sí que es poden observar subtils diferències davant les parelles constituïdes per dues persones de sexe diferent envers les parelles del mateix sexe. Pel que fa a l'homofòbia afectiva, tampoc s'observen diferències notòries en detriment a les persones LGBTI, encara que les parelles constituïdes per dos homes obtenen puntuacions més baixes amb relació a les parelles heterosexuales i les parelles de dones, tal com ja indicava Barbero (2017).

Dins de la segona hipòtesi, ens plantejàvem trobar un menor grau de normalització d'homofòbia conductual, normalització de la violència homòfoba i per temor al contagi de l'estigma. Els resultats de l'homofòbia conductual obtinguts indiquen la presència de conductes LGBTI-fòbiques entorn a un 15% dels subjectes, tanmateix, el 20% reconeix haver patit aquest tipus d'assetjament per part d'un altre company/a amb una mostra on el 18,1% presenta sexualitats no normatives. Amb relació amb la normalització de la violència homòfoba, els resultats obtinguts fan palesa la seva presència, més d'una quarta part dels subjectes exposen que les persones LGBTI ja no estan discriminades, no obstant això, un percentatge prou elevat (16,87% insults i 6,02% agressions) segueix justificant conductes violentes envers aquest col·lectiu. Aquesta normalització de la violència homòfoba és fruit de

l'exposició constant dins la societat de conductes denigrants cap a les persones LGBTI que acaben per validar aquestes actituds (Barbero, 2017).

Pel que fa al temor al contagi de l'estigma, més de la meitat de la mostra la manifesta, un 36,14% creu que defensar a una persona LGBTI fa que els altres puguin pensar d'ell/a que també ho és i un 10,98% pensa que treballar continguts dins les aules relacionats amb les diversitats sexoafectives o de gènere és cosa de docents LGBTI, sent aquesta última una de les conclusions de l'estudi realitzat per Bishop et al. (2015).

Així doncs, tant la primera com la segona hipòtesi del treball no es compleixen i es contradiuen amb els resultats de la investigació portada a terme per Penna & Sánchez (2015), on conclouen que hi ha més presència d'homofòbia afectiva i cognitiva en comparació als subjectes que presenten homofòbia conductual, temor al contagi de l'estigma i normalització de la violència homòfoba. En el nostre cas, podem observar com la presència del temor pel contagi de l'estigma, és la que presenta nivells més elevats en la mostra seleccionada, seguit de la normalització de la violència homòfoba, i la conductual. Tanmateix, els nostres subjectes presenten nivells inferiors d'homofòbia cognitiva i afectiva, encara que tot i ser percentatges baixos, deixen constància d'una problemàtica social pendent de ser solucionada.

En la nostra hipòtesi 3, esperàvem observar un dèficit de formació rebuda en matèria de persones LGBTI, tanmateix s'esperava trobar un interès palpable per part dels i les estudiants de Graus i Màster de ser formats en diversitats afectivosexuals. Els resultats de la investigació, reporten una absència de continguts entorn de les diversitats de gènere i sexoafectives de forma explícita dins el pla docent de les diferents assignatures de Graus i Màster, tot i que dóna la possibilitat que aquests continguts poguessin ser tractats de manera informal dins el marc d'assignatures que tracten aspectes vinculats al desenvolupament humà, perspectives de gènere o models familiars. Aquesta informació coincideix tant amb l'opinió del professorat com amb els resultats obtinguts en l'anàlisi de continguts del pla d'estudis, poden oferir espais per a treballar aquesta temàtica tant dins dels Graus com del Màster. No obstant això, sembla que el 88% de l'alumnat coincideix en expressar no haver rebut formació d'aquest tipus durant el transcurs de la seva formació, fet que posa de manifest una contradicció entre el professorat i continguts analitzats amb l'opinió de l'alumnat, que podria indicar que la introducció de temàtica LGBTI dins d'algunes assignatures, ja sigui a través d'exemples, teoria o d'altres formes, no arriba a produir un impacte suficientment gran en els i les estudiants. Tanmateix, l'alumnat expressa voler ser format en les diferents sexoafectivitats, fet que resulta de vital interès per a prevenir i detectar l'assetjament LGBTI-fòbic (García, Álvarez & Barozzi, 2018)

En relació amb la hipòtesi 5, les entrevistes al professorat assenyalen un interès per parts d'aquests d'introduir temàtica LGBTI dins el marc d'algunes assignatures, ja sigui a través d'exemples, com a una competència transversal o una assignatura obligatòria. Tanmateix, coincideixen en el fet que no tenen constància que aparegui contingut específic dins el pla docent, tot i que assenyalen que sí que es treballen alguns continguts relacionats dins d'algunes assignatures. Finalment, tal com s'ha dit en relació a la hipòtesi 4 del treball, no apareix contingut LGBTI dins el pla docent de forma explícita, tot i que algunes assignatures podrien incloure'n algun contingut per la seva proximitat al tema en qüestió, encara que tot queda en suposicions a causa de les contradiccions entre el que els estudiants reporten amb relació al tema i el que el professorat explica. Com assenyalen Bishop et al. (2015), aprendre sobre les diversitats ajuda a disminuir els prejudicis, encara que són pocs els centres educatius que inclouen temàtica LGBTI en els seus plans d'estudi.

3.4. Conclusions

Com hem pogut observar, es detecten nivells més elevats d'homofòbia per temor al contagi de l'estigma seguit de la normalització de la violència homòfoba i de l'homofòbia conductual envers uns nivells quasi inexistents d'homofòbia cognitiva i afectiva. Aquest resultat contradiu les hipòtesis 1 i 2 plantejades a l'inici de la investigació on esperàvem trobar una major presència d'homofòbia cognitiva i afectiva. Tanmateix, el 88% d'estudiants reporta no haver rebut formació vinculada amb persones LGBTI en els estudis de Graus i Màster de professorat, entrant en contradicció amb les respostes dels docents que assenyalen que si treballen aquest tipus de contingut encara que no apareix de forma explícita dins del pla docent. Aquest fet, posa de manifest una interferència en la transmissió de coneixement i/o la necessitat d'especificar temari relacionat amb les diferents orientacions sexuals o identitats de gènere dins els continguts de les assignatures que guardin proximitat amb aquest tema. Pel que fa a l'anàlisi documental del pla docent, no es troben continguts específics relacionats amb diversitats sexoafectives o de gènere, encara que en alguna de les assignatures trobem indicadors que podrien incloure aquesta temàtica perfectament.

Podem concloure que no s'observen nivells molt elevats de presència d'homofòbia entre els futurs docents, no obstant això, la presència d'homofòbia és una variable que no hauríem de mesurar en funció de la seva representativitat degut al gran impacte que ocasiona sobre les persones que la pateixen, per això les dades obtingudes, més enllà de reportar certa tranquil·litat, avisen d'una problemàtica encara existent pendent de resoldre. Resulta

impensable que l'educació dels joves de la societat quedi a mans de docents que més enllà de tenir una mirada neta i lliure de prejudicis, segueixi pensant que les persones LGBTI no disposen dels mateixos drets que les persones heteronormatives.

En el cas de relativitzar els resultats, hauríem de pensar si els i les menors LGBTI que siguin alumnes d'aquest 57,83% dels futurs docents que pensen que relacionar-se amb persones LGBTI les converteix en homosexuals, rebran les mateixes oportunitats per al seu desenvolupament personal. També hauríem de pensar si els i les menors que reben assetjament homofòbic estaran recolzats per aquest 36% de futurs docents que pensen que defensar a persones LGBTI les converteix en una d'elles des d'un punt de vista social. Potser el 16,87% que justifica els insults, permet que dins les seves aules ridiculitzin a una persona per la seva orientació sexual o identitat de gènere. O el 6,02% accepta que es pegui al menor amb "ploma" perquè considera que està provocant amb la seva actitud. I així podríem seguir desgranant i valorant cada un dels resultats obtinguts en la investigació.

És evident, que interpretats d'aquesta manera, els resultats prenen una dimensió suficientment gran com per ser considerats i tenir en compte, i més si recordem que el segon motiu de discriminació és per l'orientació sexual o identitat de gènere (Oficina de la No Discriminació, 2019), i que aquest assetjament cap al col·lectiu LGBTI fa que puguin desenvolupar una serie de problemes psicològics (Papalia, 2017) o fins i tot suïcidar-se (Ferlatte et al. 2019).

És per això, que la formació inicial i continuada del professorat hauria de poder assumir la seva part de responsabilitat sobre el tema i procurar mesures preventives que vetlessin per la inclusió de les persones LGBTI en el context educatiu escolar. Creiem a la llum dels resultats obtinguts, que es fa del tot necessari que els plans docents adreçats a mestres i professorat de secundària inclogui de manera explícita, continguts que ajudin a trencar amb l'assetjament i la discriminació que aquest col·lectiu arrossega. Caldrà esperar si a partir del curs vinent, i amb la implementació de la competència transversal número 7, els nivells d'homofòbia detectats disminueixen i s'aconsegueix sensibilitzar a les noves promocions de professorat.

3.4.1. Limitacions

En aquest apartat, s'inclouen aquells punts que repercuteixen directament sobre els resultats de l'estudi i per tant sobre tota la investigació.

Pel que fa a la mostra de l'estudi, en un inici es contemplava treballar sobre una població superior als 100 subjectes, però a causa de les dificultats actuals, arran de la COVID-19, i les mesures de confinament aplicades per a la prevenció i propagació d'aquesta, la mostra ha quedat reduïda a 82 subjectes.

En relació amb l'anàlisi de dades quantitatives, no s'ha pogut fer estimacions ni contrastos d'hipòtesis, fet que no permet observar la significació dels resultats obtinguts. Això fa que els resultats no es puguin extrapolar més enllà de la mostra observada ni quantificar si la diferència entre resultats són significatius o no.

Finalment, s'observen patrons de resposta en els ítems que avaluen l'homofòbia afectiva i cognitiva. Aquest dos tipus, constitueixen la primera part del qüestionari, fe que fa pensar sobre la possibilitat d'un biaix per part de la mostra en un intent de detectar quines creien que eren les respostes correctes o esperades i/o la possibilitat que el qüestionari utilitzat necessiti ser reavaluat per garantir la seva eficàcia. Així doncs, cal pensar que els resultats obtinguts dels qüestionaris quedin supeditats al principi de desitjabilitat social dels subjectes d'estudi.

3.4.2. Futures línies d'investigació

Els resultats obtinguts fan palesa de la necessitat d'incloure material referent a les persones LGBTI dins el pla docent de la UVIC-UCC. Tot i això, caldrà esperar per observar quins canvis produeix sobre els estudiants la nova implementació de la competència transversal número 7. És per això que de cara a futures línies d'investigació, s'aconsella avaluar l'impacte d'aquesta nova competència sobre la mostra estudiantil un cop aplicada, prenent com a referència els resultats relatius a la nostra investigació, per observar la seva eficàcia.

Per acabar, també seria interessant poder ampliar l'estudi a estudiants de 4art dels Graus de mestre per veure si s'observen diferències en el transcurs de la formació inicial en comparació amb els estudiants de 2on any del Grau. De la mateixa manera, seria interessant ampliar l'estudi a altres facultats d'educació per poder fer un balanç més precís sobre els graus d'homofòbia que presenten els futurs docents i conèixer quines orientacions deontològiques

ofereixen les seves universitats en relació a persones LGBTI en el transcurs de la formació inicial i continuada del professorat.

4. Referències Bibliogràfiques

Antezana, S. G., & Marlene, L. (2007). Homosexualidad, familia y apoyo social. *Gaceta Médica Boliviana*, 30(1), 30-35. Recuperat de: <http://www.scielo.org.bo/pdf/gmb/v30n1/a06.pdf>

Barbero, M. D. S. (2017). Hacerse hombre en el aula: masculinidad, homofobia y acoso escolar. *Cadernos Pagu*, (50). Recuperat de: <http://www.scielo.br/pdf/cpa/n50/1809-4449-cpa-18094449201700500014.pdf>

Bishop, C. M., & Atlas, J. G. (2015). School curriculum, policies, and practices regarding lesbian, gay, bisexual, and transgender families. *Education and Urban Society*, 47(7), 766-784. Recuperat de: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0013124513508580>

Bosch, M. (2015). *Actitudes hacia la homosexualidad: una comparación entre personas de 18 a 30 años en España y los Países Bajos* (Master's thesis). Recuperat de: [file:///C:/Users/ASUS/Downloads/Tesis%209-4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/Tesis%209-4%20(1).pdf)

Cabrera, L., Bethencourt Benítez, J. T., González Afonso, M., & Álvarez Pérez, P. (2014). Un estudio transversal retrospectivo sobre prolongación y abandono de estudios universitarios. *RELIEVE-Revista Electrónica de Investigación y Evaluación Educativa*, 12(1). Recuperat de: https://www.uv.es/RELIEVE/v12n1/RELIEVEv12n1_1.pdf

Carrer, C. Cifuentes, F. (2019) L'LGBTI-fòbia entre infants i adolescents: Una problemàtica social a resoldre. *Dossier Catalunya Social: Propostes des del Tercer Sector* (núm.58).

Drescher, J. (2015). Out of DSM: Depathologizing homosexuality. *Behavioral Sciences*, 5(4), 565-575. Recuperat de: [file:///C:/Users/ASUS/Downloads/behavsci-05-00565-v2%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/behavsci-05-00565-v2%20(2).pdf)

Ferlatte, O., Oliffe, J. L., Louie, D. R., Ridge, D., Broom, A., & Salway, T. (2019). Suicide Prevention From the Perspectives of Gay, Bisexual, and Two-Spirit Men. *Qualitative*

health research, 29(8), 1186-1198. Recuperat de:
<https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/download/00a7180468d65ea40e52a753b1be91ee961dcc7b067e7c986d470619c3b02485/7776128/QHR%20-%20Suicide%20prevention%20from%20the%20perspectives%20of%20gay%20bisexual%20and%20two-spirit%20men%20-%20FINAL%5B1%5D.pdf>

Gabriel J. Martín. (2016). *Quiérete mucho maricón: Manual de éxito psicoemocional para Hombres homosexuales* (5ed). Barcelona: Roca Editorial de Libros

García Berbén, A. B., Álvarez Bernardo, G., & Barozzi, S. (2018). Formación del profesorado universitario para la diversidad afectivo sexual. Un Avances en democracia y liderazgo distribuido en educación: Actas del II Congreso internacional de liderazgo y mejora de la educación. Red de Investigación sobre Liderazgo y Mejora de la Educación (RILME). Recuperat de:
https://repositorio.uam.es/bitstream/handle/10486/682703/RILME_36.pdf?sequence=1

García Pérez, R., Sala, A., Rodríguez, E., & Sabuco, A. (2013). Formación inicial del profesorado sobre género y coeducación: impactos metacognitivos de la inclusión curricular transversal sobre sexismo y homofobia. *Revista de currículum y formación del profesorado* 17(1). Recuperat de:
<https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/24927/rev171COL1.pdf?sequence=1>

Generelo, J., Garchitorena, M., Montero, P., & Hidalgo, P. (2012). Acoso escolar homofóbico y riesgo de suicidio en adolescentes y jóvenes LGB. *Madrid, COGAM/FELGTB*. Recuperat de: <file:///C:/Users/ASUS/Desktop/TFG%20ARTICLES/bloc%203/informe-resultados-riesgosuicidio-lgb.pdf>

Henriksen, M. (2017). *La imagen de los homosexuales en la cultura española. Un estudio lexicográfico en diccionarios españoles a través de la historia* (Master's thesis, UiT Norges arktiske universitet). Recuperat de:
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/11463/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Hernández, R., Fernández, C., Baptista, P. (2014). *Metodología de la investigación* (6ª ed). México, DF: Mcgraw-hill.

- Herrero, M. T. (1997). Teorías neurobiológicas sobre el origen de la homosexualidad. *Cuadernos de Bioética*, 32(s8). Recuperat de : <http://biblio.upmx.mx/Estudios/Documentos/homosexualidad0211.asp>
- Hoffman, J. D. (2001). Teachers' perceptions on including gay and lesbian issues in the classroom. Recuperat de: <https://minds.wisconsin.edu/bitstream/handle/1793/39971/2001hoffmanj.pdf?sequence=1>
- Marco, A. M. (2008). Kinsey, Las Estadísticas De La Intimidad Y La Moral Sexual Contemporánea. *Anuario*, 79. Recuperat de: <http://www.aeps.es/wp-content/plugins/mycore/files/anuario-10-2008.pdf#page=79>
- OCH (2014). *Llei contra l'LGTLBI-fòbia-11/2014*. Recuperat de : https://och.cat/wp-content/themes/och/pdf/llei_homofobia_1114.pdf
- OCH (2020). *Memòria Anual de l'Observatori Contra l'Homofòbia 2019*. Recuperat de: https://och.cat/wp-content/uploads/2020/04/MEM%C3%92RIA-ANUAL-OCH_2019_FINAL.pdf
- Oficina per la No Discriminació de l' Ajuntament de Barcelona (2019) *La discriminación en Barcelona 2018*. Recuperat de: https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-no-discriminacio/sites/default/files/LadiscriminacionaBarcelonaCAST_versio2.pdf
- Osorio, A. E. Z. (2018). La identidad homosexual: un abordaje desde la historia y la gestión para la comprensión de su desplazamiento contemporáneo1. *Reflexiones: Economía y Políticas Públicas*, (22), 200-206. Recuperat de: <file:///C:/Users/ASUS/Desktop/TFG%20ARTICLES/història%20homosexualitat.pdf>
- Papalia, D. E. (2017). Desarrollo psicosocial en l'adolescencia: Sexualidad. En M. Rocha (Coord.), *Desarrollo humano* (13a ed) (p. 363-364). Bogotá:McGraw-Hill.
- Penna, M. (2012). *Formación del profesorado para la atención a la diversidad afectivo sexual*. (Tesis doctoral). Universidad Complutense de Madrid, España. Recuperat de: <https://eprints.ucm.es/16718/1/T34011.pdf>

- Penna, M. P., & Casado, C. M. (2014). Los niveles de homofobia de los futuros docentes: una cuestión de derechos, salud mental y educación. *Revista iberoamericana de Educación*, 66, 123-142. Recuperat de : <https://eprints.ucm.es/39011/1/rie66a08-5.pdf>
- Penna, M. P., & Sánchez, M. S. (2015). Evaluación de la homofobia en los futuros docentes de educación secundaria. *Revista de Investigación Educativa*, 33(1), 83-98. Recuperat de: [file:///C:/Users/ASUS/Downloads/179671-Texto%20del%20art%C3%ADculo-768051-1-10-20150109%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/179671-Texto%20del%20art%C3%ADculo-768051-1-10-20150109%20(1).pdf)
- Romero, D., & Leblanc Castillo, C. (2011). *Homosexualidad y familia:¿ integración o rechazo?* (Doctoral dissertation). Universidad Academia de Humanismo Cristiano. Recuperat de : <http://bibliotecadigital.academia.cl/bitstream/handle/123456789/214/T?sequence=1>
- Zervoulis, K., Lyons, E., & Dinos, S. (2015). Stigma and self-esteem across societies: avoiding blanket psychological responses to gay men experiencing homophobia. *BJPsych bulletin*, 39(4), 167-173. Recuperat de: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/822EFAE1E1A33DEF206ECD0B83FE25F5/S2056469400000929a.pdf/div-class-title-stigma-and-self-esteem-across-societies-avoiding-blanket-psychological-responses-to-gay-men-experiencing-homophobia-div.pdf>

5. Annexos

A causa de l'extensió del treball, s'ha elaborat un document extern que inclou un glossari de temàtica LGBTI, els models d'entrevistes i qüestionaris utilitzats i les gràfiques dels resultats a fi de poder ajudar al lector a comprendre millor el present treball d'investigació.

